

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Samlinger

til

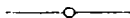
Fyens Historie og Topographie,

udgivne

af

Fyens Stifts literære Selskab.

Tiende Bind.

Odense.

Trykt i Fyens Stiftsbogtrykkeri hos J. C. Dreher.

1890.

III.

Udskiftningen og dens Følger for Bondestanden i Skovby Herred.

Tillæg til Elvedgaards Historie.

Af Bedel Simonfen. Meddelt af J. C. Boesen.

Efterstaaende Afhandling af afdøde Konferensraad V. S. Bedel Simonfen til Elvedgaard findes i et Haandskrift paa antikvarist-topografisk Arkiv (511 d) med Titel: „Samlinger til den sjenste Herregaard Elvedgaards Historie, etc., ved Bedel Simonfen. Femte Hefte“. Dette Haandskrift indeholder Efterretninger om Gaarden og Omegnen fra 1780—1832 og for Omegnens Vedkommende tillige fra 1777—1779 (i 4de Hefte sluttes nemlig Gaardens Historie i 1780, da V. S.s Fader tiltraadte Besiddelsen af den, men Efterretningerne for Omegnen gaar kun til 1777). Forerindringen til det nævnte Haandskrift er dateret „den 10de Maj 1846“, og til dette Aar, i hvilket 2.—4. Hefte af Elvedgaards Historie udkom, henfører V. S. ogsaa i en Fortegnelse over sine Haandskrifter „Fortsættelse af Elvedgaards og dens Omegns Historie

fra 1780 til 1832". — I dette Haandskrift fremtræder nærværende Afhandling som et Tillæg til 1780. — Det er dog muligt, at dette Afsnit er forfattet tidligere end 1846, saaledes som Tilfældet er med andre Partier; Bemærkningen S. 107, der henføres til 1846, er nemlig en senere Tilføjeelse, og ibrigt viser, saavidt skjønnes, intet længer frem end til de nærmeste Aar efter 1830, eller i alt Fald til 1840 (se S. 106).

Denne Afhandling kan vist næppe siges at indeholde meget nyt af almindelig Interesse. Oplysningerne om Udførelseshistorien i Almindelighed ere hentede fra let tilgængelige trykte Kilder, og dette Omne er i det hele saa let behandlet, at det ikke kan have nogen selvstændig Betydning. Mere Interesse har Fremstillingen af Udførelseshistorien særlige Historie i den paagjældende Egn. Men størst Interesse har denne Afhandling vistnok ved den Sammenligning; som deri gives mellem Bønderstandens materielle og aandelige Tilstand før og efter Udførelsen. Hvor mange Fremstillinger, der end tidligere ere givne af dette Omne, maa det dog fremdeles have sin Betydning at se denne Udvikling i en vis Egn skildret og bedømt efter Selvsyn.

Bedel Simonsens Navn og Hovedtrækkene i hans Liv og Virksomhed maa være kjendte for de fleste af dette Tidsskrifts Læsere. Her skal derfor kun fremhæves de særlige Forudsætninger, han maatte have til at behandle nærværende Omne. B. S.'s Farfader var en Husmandsøn, der efterhaanden arbejdede sig frem til Herremand og erhvervede den Herregaard, der gjennem hans Søn gif i Arv til B. S. Det kunde da ikke være andet, end at en stor Mængde af Overlevering om Bønder-

standens Forhold maatte opsamles og bevares i den affides boende Herregaardsfamilie, der efter sit Udspring maatte have særlige Vilkaar for Samfølelse med og Forstaaelse af Bondestanden, hvilket saa meget mere maatte holdes vedlige, som Herregaarden ikke var stor, og Forholdene i det hele vare smaa. — W. S. maa selv have modtaget et Indtryk af Bondestandens ældre Forhold, der kun langsomt kunde forandres, især i denne affides Egn, om end Foranstaltningerne til Bondestandens Fremgang vare begyndte før hans Tid (født 1780, død 1858). Allerede som Barn færdedes W. S. meget blandt Bønderne og lagde med Iver Mærke til, hvad han saa og hørte. Og de Indtryk, han da modtog, kunde siden udfyldes, ikke alene i hans Familie, men ogsaa fra hans andre Omgivelser: hans Lærer og senere Sognepræst Jens Frederik Boesen og de mange andre ældre Landboer, han færdedes imellem. Bondestandens videre Udvikling havde W. S. fortrinlig Lejlighed til at følge under sit senere ensomme Liv paa Elvedgaard, hvor han tilbragte sine fidsste 30—40 Aar uden længere Afbrudelse, stærk tilbagetrukket fra den videre Omverden, men saa meget nøjere knyttet til Gaarden og dens nærmere Omegn, i hvilken han foretog stadige Fodvandring, og med hvis Beboere han stod i stadig Forbindelse

Med Hensyn til Meddelelsen af denne Afhandling bemærkes:

Retskrivningen er ændret i Overensstemmelse med de Rettelser, W. S. selv har foretaget i Begyndelsen af Haandskriftet, og som stemme med den i det udkomne af Elvedgaards Historie brugte. Ligeledes ere adskillige Kommaer tilfattede uden særskilt Mærke. Derimod ere alle

andre Ændringer (af Ord, Stavelser, Bogstaver, Tal) mærkede med skarpe Klammer eller oplyste i Anmærkninger til vedkommende Sted.

Henviisningerne¹⁾ ere konfererede, og enkelte Steder (hvor Referatet synes at kunne misforstaaes) ere nogle Ord af det anførte Skrift tilføjede (i skarpe Klammer). Tilføjelser (i sk. Kl.) ere ogsaa gjorte et Par Steder, hvor nyere Undersøgelser have ændret Opfattelsen af det omhandlede Forhold, eller hvor i øvrigt en Oplysning synes ønskelig for at undgaa Misforstaaelse..

J. E. Boesen.

Forinden jeg nu gaar videre i mine chronologiske Meddelelser, maa jeg her for nogle Øjeblikke dvæle ved det Vendepunkt, der ved denne Tid indtraadte i Landmandens Raar og ligesom udgjør et Skjælnemærke eller en Grændselinie mellem den gamle og nye Tid, nemlig — Fælledsfabets Ophævelse eller den saa kaldte Udskiftning. 1702 d. 21. Febr. blev i Anledning af Forord. af 22. Febr. 1701 om Landmiliceindretningen Borneffabet egentlig ikke, som de fleste antage, affattet, men tvertimod, skjøndt i en anden Form (neml. som Vægdsplicht) udbredt over hele Landet (Myerups Skildring p. 449, 457 og Mandix [Danmarks] Tilstand [for omtr. 60 Aar siden sammenlignet med den nuværende (1830)] p. 3), og Forord. af 39. Oct. 1730, 5. Marts 1731 og 4. Febr. 1733, gjorde

*) Af de Kilder, hvortil der henvises, ere ofte større Stykker citerede uden Ansvarstegn — en naturlig Følge af, at B. E. i sine historisk-topografiske Skrifter lagde saa ringe Vægt paa Formen.

heri kun liden eller ingen Forandring (N. p. 466, 67)¹⁾. Da nu denne Hæftelse til Godset gav Anledning til allehaande Udpresninger og Udsugelser, saa at man endogsaa havde Exempel paa, at den velhavende Bondeskarl efter den Ret, man havde over ham, idelig blev forflyttet fra et Sted til et andet, ja! endogsaa truet med at bortgives til erworben Soldat blot for, at han skulde kjøbe sit Fripaas for omtrent alt, hvad han ejede, omendstjøndt han slet ikke ønskede at forlade sit Fødested (Boesens Top. [o: F. E. Boesen: *Physisk, oconomisk og historisk Beskrivelse over Wigerslev og Weflinge Sogne i Aaret 1831, I—II, findes i Hdsfr. paa antikv.-top. Arkiv (511c)*] 2 p. 224), saa blev det nu endogsaa i denne Henseende rigtigt at faa Godsfer,

¹⁾ [jfr. Prof. E. Holm: *Frederik IV's Landmilitz og dens Indflydelse paa Bondestandens Raar i Danmark (Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 529 f.)*, i hvilken Afh. gjøres gjældende, at det Stavnbaand, hvortil B. S. sigter, først indførtes ved Forordn. af 4. Febr. 1733. Imod denne Betragtning er Etatsraad D. F. E. Rasmussen optraadt (smst. V. 572 f.), i det han mener, at et „Stavnbaand“ kunde begrundes, ved Forordn. af 19de Febr. 1701 (om Studsmaal). Yderligere Replikker fra begge Sider findes smst. V 598 f. og VI 159 f. Begge Forfattere finde Støtte for deres Opfattelse, foruden i flere Forordninger af Fred. IV, i Udtalelser fra Fred. IV's samtidige. Men de Vidnesbyrd, Etatsr. Rasmussen fremdrager for sin Opfattelse, afviser Prof. Holm, i det han navnlig gjør gjældende, at den nævnte Forordn. om Studsmaal ikke medfører noget Stavnbaand, og hvad de samtidiges Udtalelser angaar, mener, at disse, naar de gaa i Retning af et Stavnbaands Tilstedeværelse, kunne forklares som sigtende til Misbrug af Forordningerne om Landmilitzen. I hvert Fald synes et Stavnbaand faktisk, om end ikke loblig, at have været til Stede i mange Egne allerede under Frederik IV, og B. S. har maaste derfor ikke megen Uret, naar han siger, at Forordningerne af §§ 30, § 31 og § 33 gjorde liden eller ingen Forandring i den bestaaende (sikkert meget vilkaarlige) Tilstand (jfr. Koch: *Christian VI 39 f.*).

ligesom det — formodelft den deraf præstereede Høbning, der i Grunden under Bøndernes daværende Mangel paa Evne til at hde den fastsatte Vandgilde udgjorde Herremandens væsentligste Fordel af hans Gods — blev rigtigt at faa disse Godser faa meget som muligt samlede og arronderede (se derpaa et talende Exempel 1713 under Langesø¹⁾), hvortil især det kongelige Godses Salg 1718 og 19 her paa Egnen i en høj Grad bidrog. Dog var der en Omstændighed, nemlig Ansvarligheden for Statterne, der holdt ligesaa mange tilbage fra Godseres Erhvervelse (se f. Ex. Gabel 1716 under Dregaard [Uv. 2, S. 94] og Schulins bestemte Bægring for at modtage Gods med Frederiksbahl 1739), som Herligheden over Bønderkarlene paa den anden Side fristede dem; dog blev det sidste omfider det overvejende, da Forord. af 30. Juni 1741 og 1. Juli 1746 end mere forøgede Proprietærens Herlighed med Hensyn til hans Bøndergods (se Forord. af 2° 1771 [om Hoveri] og Myrup p. 467—68). Smidlertid maatte det ligge i Proprietærens Interesse, at hans Bønder vare i Velstand, om end ikke for andet, saa dog (hvis man endog saa vilde dømmе allerubilligst om ham) af samme Grund, som den, hvorfor Landmanden sørger for god Fodring og rigelig Græsning for sine Arbejdsheste og sine Malkekøer og fedet med Omhu dem, han enten vil sælge eller slagte;

1) [„Aar 1713 kjøbte vor [o: Godste Ditlev v.] Holsten af Jvar Krabbe til Søebjeføegaard en Anpart i en Gaard i Farstrup, og af Lector Theologiæ Elias v. Naur i Odense en anden Part af samme Gaard sammesteds, af Birgitte Birkerod en anden Gaard sammesteds, af Frue Helvig Sophie Urne tvende Gaardparter, den ene i Farstrup, den anden i Weflinge, af Jørgen Rosenkrantz nogle Huse og af Christen Birkerod 2 Gaarde i Wigerslev Sogne.“ (Boesen anf. St. 1, S. 110)].

og saaledes maatte Proprietærene naturligvis ogsaa lettelig indse, at nærværende Fælledsstab mellem By og By og mellem Bonde og Bonde maatte quæle Bøndernes Arbejdslyst og Vindskibelighed og altsaa ogsaa deres Velstand, da den Dovne under Tingenes daværende Stilling kom ligesaa vidt som den Flittige, og denne Overbevisning saaledes tilsidst gjorde dem alle efterladende (Boes. 2 p. 227—8). Udstiftningens Nødvendighed maatte altsaa blive indlysende selv for den egennyttigste Proprietær, og det første Forsøg, jeg dertil her paa Egnen har opdaget, er saaledes allerede af 1743, da Elvedgaards Ejer inddelte sine Bønders Jorder i Veflinge paa en nye Maade, saa at enhver af dem fik lige meget, og ligeledes ved en nye Bylov bestræbte sig for at ophjælpe Bymændenes væsentligste Liv. Dernæst kom Kvæghygen 1745—6, der først synes at have aabnet Regjeringens Øje for Udstiftningens Nødvendighed (Begtrup [Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Fyen, Vangeland og Vørø] p. 105), og efter adskillige frugtesløse Forsøg i denne Henseende (s. Ex. 1755¹) Nyer. p. 476) blev endelig 1757 Comissionen for Landvæsenet oprettet (Mand. L. B. R. [ø: Mandix Landvæsenret. Anden Udgave] 2 p. 181). 1758 udgif der en Forordning for Sjælland, 1759 for Fyen, 1760 for Fylland om Fælledsstabets Ophævelse, og 1761 blev denne Sag endydermere fra Regjeringens Side lagt alle Proprietærer alvorlig paa Hjerte (Mand. L. p. 3 og L. B. Rt.

¹) [Indbydelse til at indsende „almennyttige, oeconomiske og physiske Afhandlinger“, der uden Bekostning for Forfatterne kunne trykkes. Denne Indbydelse synes ikke at have været frugtesløs. „Dette Skridt virkede paa Forfatterne som et elektrisk Stød“, siger Nyerup anf. Sted.]

2 p. 181, 183 jfr. Nyerup p. 484), og skjøndt det vel hedder (Mand. T. p. 13), at disse Forordninger i det Hele taget bleve uden Virkning, saa var dette dog ikke allevegne Tilfældet. 1759 var der nemlig gaaet et Circulaire ud til alle Proprietærer (i det Mindste i Fyen) om at indsende deres Betænkninger om Fælledsstubets Ophævel[se], og mange iblandt dem, og blandt dem ogsaa min Farfader, (se Elved. [3, S. 93]) havde erklæret sig dertil villig og anseet det for et ikke blot gavnligt, men endogsaa for et nødvendigt Foretagende. De mange Mageskifter, han desaarjag ogsaa traf for at forberede samme, har jeg saaledes ogsaa i det Foregaaende under 1761 [Elv. 3, S. 95 f.] havt Lejlighed til at omtale. Bøndernes Velstand maatte desuden nu blive Proprietærene saa meget mere magtpaaliggende, som der 1762 blev paabuden en almindelig Extraskat, der satte den Fattige i ligesaa høj Skat som den Rige, og hvorved Proprietærene naturligvis, som sædvanlig, maatte betale for alle dem af deres Bønder, der ikke selv dertil havde Evne; (M. T. p. 4). 1763 see vi derfor ogsaa Aagaarde og Gylstov blive ved Gyldestens og Elvedgds. Bestræbelser udskiftede eller Fælledsstabet mellem dem begge ophævet. 1764 blev det kongel. Ryttergods folgt og derved en Del Selvejere, men dog endnu flere Godser i deres Størrelse forøgede og i deres Omfang arronderede (jfr. B. 2 p. 229). S. A. blev Proprietærernes Ret til deres Bønder endvidere forøget (N. p. 485), men desuagtet var 1767 Landejendommenes eller rettere Godsernes Værd endnu saa ringe, at en komplet Sædegaard folgtes for det samme som en Borgergaard i Kjøbenh. (M. T. p. 6). S. A. blev en nye Landvæsens-Commission oprettet (M. L. B. R. 2 p. 184). 1768 et Landvæsens-Collegium

oprettet (M. T. p. 14). S. A. et Slags Udstiftning i S. Esterbølle foretaget, da Elvedgaard's Ejer gjorde sine 4 Gaarde ibid. til 5 for at faa Jorden ligeligere fordelt mellem samme, og 1769 udkom ligeledes Forordn. til Udstiftningens videre Fremme (Mand. V. B. R. 2 p. 184). Imidlertid havde et nyt Onde indstøget sig; Herremændene, der som oftest ikke kunde faa Landgilden af deres Bønder, og desuagtet maatte betale Skatter for dem, havde allerede længe været nødsagede til at søge deres Erstatning i Arbejde, og saaledes blev Hoveriet med hvert Aar forøget, og tilsidst maatte de hoverigjørende Bønder ikke alene forrette det til Ablingens Drift fornødne Arbejde, men de maatte ogsaa levere Folk til de mindste Husgjerninger paa Herregaarden¹⁾; de maatte derhos modtage Hør at spinde hjemme om Vinteren og Boghvede at formale til Grøn og besørge samme solgt til en vis af Godsejeren fastsat Priis etc. (B. 2 p. 224). Ogsaa denne Misbrug maatte hæves, og derfor udkom allerede 1769 en Forordn. om Hoveriets Bestemmelse [„der dog overlodes Jorddrotterne selv“] (Mand. T. p. 14). S. A. ditto om Fæstegodsets Omgang til Selvejendom (ibid.), men 1769—70 var der Kvægsyge og 1770 og to næstfølgende Aar Misvæxt, Dyrtdid og Hungerensnød, og var det saaledes intet Under,

1) Som Exempel derpaa kan tjene, at de paa Gylbensteen og formodl. flere Steder maatte slaae og nedgrave de i Kvægsygen 1769 bortdøde Kreaturer, og paa Rugb. paalagde Duus dem 1772 det ligesaa være som vidtløftige Arbejde at rydde den store og vidtstrakte Mølleдам (et Arbejde, man dog med Hensyn til Gravene paa andre Herregaarde — f. Ex. paa Dallund og paa Elved — havde været saa billig at lade udføre ved lejede Soldater — som Duus derimod gjorde til Hovning for derved at tvinge dem til at kjøbe sig selv).

at Landalmuens Aaar under disse ugunstige Omstændigheder alt mere og mere forværredes; mange Gaardmænd gik fra deres Gaarde; mange arbejdsføre Karle og Piger gik omkring og tiggede og tilbøde sig at tjene for den blotte Føde. Bettleriet tog frygtelig Overhaand. Godsejerne fik ingen Landgilde; men maatte tvertimod forsyne Bønderne med Korn baade til Sæd og Føde, og ofte, naar en Gaard stod øde, spurgtes ikke om, hvad man vilde give for den i Fæste, men hvad man vilde have for at modtage den. Vogne, Harver og flere Agerdyrkningsredskaber, som nu almindelig ere jernbeslagne, vare den Tid blot af Træ, og for en Plov maatte man lægge sammen og spænde 8 à 10 af de usle Krit, man den Tid holdt for Heste; ja! ofte endog saa Køer, naar Hestene bleve trætte. Husets Døre gik i Almindelighed paa Træhængsler og luktes med Træklinter, og ligesaa fimpel var ogsaa den øvrige Bygning og Indbo. Væggene vare kun bundne af Gjærdsel og klinede med Leer, og Taget manglede som oftest i mindre eller større Grad, da man om Foraaret maatte tage det ene Stykke efter det andet ned for at bruge det til Føde for de forsvælte Kreaturer. Ja! Nøden skal endog saa under Misvæxten ikke sjelden være gaact saa vidt, at man skar Aene af det halvmodne Korn paa Marken, tørrede det i en Sjedel over Ilden og førte det saaledes til Mølle for at faa Meel deraf, hvorved man ikke alene fik en udrøjere og usundere Føde, men naturligvis ogsaa tabte det Halve af Jordens sædvanlige Aigrøde. Med al denne Usfelhed og Nød forenede sig derhos en stedse tiltagende Ulyst til Arbejde, da Alt saa godt som endnu laa i Fælledekskab, og den Dovne altsaa kom lige saa vidt som den Flittige. De avlede næsten

ikke til Jøden, derimod vare de hengibne til Drik og Svir og forlode stundom ikke Kroen hele Ugen igjennem hverken ved Nat eller Dag. Deres Liv var delt mellem Krogang og strængt Hoveri. Folketøden var i høj Grad elendig; den sædvanlige Drik var Valle og, naar denne brøstede, da Vand; derimod vare Gilder deres Øst og Glæde, og det var et usælt Gilde, hvor de Halve af dem ikke bleve drukne og kom i Haaret paa hinanden, indtil Vegen omfider endtes med blodige Pander og mørkbankede Rygstykker. Saaledes beskrive endnu deres Efterflægt eller de nuværende Bønder (i Følge B. 2 p. 227—8) deres Forfædres Tilstand i de senere Aar før Udsiftningen.....¹⁾.

Under al den fra alle Sider sig aabenbarende og i det Foregaaende skildrede Nød, som Kvægsyge, Misvæxt og Hungerens nød frembragte, oprettedes 1770 General-Landvæsens-Commissionen (M. T. p. 14). 1771 udkom dernæst en nye Forordn. om Hoveriets [„virkelige“, jfr. foran S. 65] Bestemmelse (l. c.). 1772 en nedsat Taxt for Opmaalning og Udsiftning (Mand. S. B. R. 2 p. 186). S. A. blev Herregaarden Rugaard udstykket, og derved opstod et betydeligt Antal Selvejere her paa Egnen, da de fleste Fæstere allerede den Tid kjøbte deres egne Fæstegaarde (B. 2. p. 230); men 1773 blev Landvæsens-Commissionen ophævet (Mand. T. p. 14) ligesom Hoveriets Bestemmelse (ibid. p. 15). Desuagtet blev dog s. A. den Elvedgaard tilhørende Gaard i Tofte udsiftet, og 1774 (da atter en Forordn. om Bondens Hæftelse til Godset udkom, jfr. N. p. 507), bleve Bjerne Farsbølle og Haarlefs Fælledsftab

¹⁾ [Et Stykke om Tiggeri, „Tatere“ og Fattigvæsen, der fjærner sig noget fra Hovedemnet og formentlig ikke indeholder noget nyt af almindelig Interesse, er her udeladt.]

ophævet, hvilket ogsaa f. A. var Tilfældet med Rue, Jarstrup og Taagerød, idet disse Byer ved Magelæg med de tilstødende Godsejere bleve udfiftede, ikke Bونده fra Bونده, men By fra By; thi før den Tid havde de fleste Byer deres Jorder i Fælledsstab med de paagrænsende Byers, og Følgerne deraf var, at den ene By ofte havde enkelte Agre halve Mile borte ude i den anden Byes Marker og ofte maatte gaae over en Mil for at opsøge og malke Kvæget; men disse gode Exempler bleve nu snart efterfulgte af de andre Byer, og inden ret mange Aar gik denne Udfiftning mellem By og By ogsaa over til den mere specielle mellem Mand og Mand, som egentlig kronede Værket. 1775 blev saaledes Rue By Mand for Mand udfiftet (B. [2] p. 230). 1776 udtom atter en Forordn. om Fælledsstabets Ophævelse (Mand. L. V. R. 2 p. 186). 1778 bleve Jarstrup og Taagerød Mand for Mand udfiftede (B. [2] p. 230). 1779 bleve efter forudgaaende Magelæg af 1778 Veflinge og Kosterløf Byers Fælledsstab ophævet; og skjøndt den Forordn. om Udfiftningen, der egentlig slog Hoved paa Sømmet, først er af 1781 (Mand. L. p. 15, L. V. R. 2 p. 187), saa tilstaar dog Begtrup p. 105—11, at de fyenste Godsejere allerede ved deres Bestræbelser for denne Sags Fremme i Aarene 1750—80 hidroge væsentlig til, at den fyenste Bونده tidligere end de andre Provindsjer fik et bedre indrettet Agerbrug, idet de derved næsten et halvt Aarhundrede før de andre bestræbte sig for at hæve de af Fælledsstabet sthørende Mangler, som standsede enhver Forbedring i Jordbruget. Begyndelsen var nemlig, at de fleste Hovedgaarde traf Gaardens egne Enemærker ud af Fælledsstabet med Bøndernes Jorder, dernæst at Byernes Marker bleve

filte fra hinanden ([Bogtrup] p. 105), dernæst at de bestræbte sig for ved Magelæg at blive eneste Lodsejer i de Byer, hvori allerede forud de fleste Gaarde tilhørte dem, paa det at de saaledes kunde gjøre Bønderne Byviis lige i Hartkorn (p. 108); derpaa kom den specielle Udskiftning af Byerne, nemlig Mand for Mand, hvorpaa nogle enkelte Exempler vel allerede findes fra 1770 til 80, men de fleste derimod fra 1790 til 1800 (p. 112). Dog bleve der ogsaa i Mellemperioden fra 1780 til 1790 adskillige udfistede; saaledes f. Ex. fra 1781 til 83 Gilby Sogn, 1783 Gambye og 1784 Bierne. S. A. udgik der kongl. Opmuntring til Udparcellering (Mand. T. p. 18—24). 1785 bleve Mosegaard og Maderup udfistede. 1786 blev Commissionen for Landmænd oprettet (Mand. T. p. 17) [om en Commission for Landvæsenets Opkomst i Almindelighed og især Bøndestandens Befrielse fra det samme efterhaanden paabudte „Stavnsbaand“] og f. A. Hemmerslef, Esterbølle, Møderup og en Deel af Grevskabets Bøndergods, saa som Guldberg, Jullerup, Dre etc. udfistede. 1787 blev Veflinge udfistet. S. A. Forord. om det lovlige Syn, hvorved Bøndergaardene skulde Fæsterne overleveres (Mand. T. p. 17). Desuagtet var endnu den Tid saabel Bøndergods som Hovedgaard kun af en ringe Værdi; thi Landgilden kunde Jordegodsejeren ingen Regning gjøre paa, og Hovetiet var det eneste, han havde af sit Fæstegods, og det endog ikke uden betydelig Hjælp af Laan til Sæd og Føde, til Besætning osv. Hovedgaardens Avling var altsaa hans eneste paa- lidelige Indtægt (Mand. T. p. 4), men Udskiftningen fremmede lidt efter lidt Kornavlens, og Kornpriserne steg med den franske Revolution (ibid. p. 63) især fra 1793,

og begge Dele ophjalp saaledes baade Bonde og Herremand og bragte Fordegodsjet igjen i Priis. 1788 udkom imidlertid allerede Forordn. om Stavnbaandets Løsning (Mand. T. p. 17), der foraarfagede saa stor en Glæde i Bondestanden, at man fortæller, at Bønderne paa et Gods i Vigersløf Sogn netop vare samlede ved et Slaaegilde paa Herregaarden, da en af Godsjets Mænd kom fra Tinget, hvor han som Stokkemand havde været tilstede og hørt Forordningen oplæse, og da han nu fortalte dem den overordentlige Nyhed, han saaledes var kommen i Besiddelse af, bleve de alle saa henrevne af Glæde, at de strax — hvad som ellers var ganske mod deres Natur — forlode Gildet og løb hver hjem til sit for at meddele deres Familier denne deres uventede Lykke (B. [2] p. 231 — 2). 1789 bleve Grevebønderne i Haarsløf, Farsbølle, Særsløf, Hammersløf og Esterbølle udfisktede. 1790 udkom Forordn. om Livsfæstes Udstrækning til Fæsterens Kone (Mand. T. p. 18). S. A. d. 6. Dec. ditto om almindelige Regler for Høveriet og f. A. Gambye og Maderup udfisktede. 1791, 95 og 99 Forordn. om Høveribestemmelse (M. l. c. p. 17). 1792 Forordn., som ved belovede Fordele end mere søger at fremme Udfisktingen (M. p. 515). S. A. Særsløf og Hammersløf udfisktede. 1794 ligeledes Afskby, Kofersløf og Tofte. 1795 begyndte derimod det nye Landevejs-Arbejde, som i en ikke ubetydelig Grad satte Bonden tilbage (Mand. T. p. 4 jfr. p. 9), men 1796 udgik der kongl. Opfordring til frivillige Tiendeforeninger (M. p. 515), og nu begyndte den lykkelige Tid for Bondestanden, hvor saa mange Herregaarde opløstes eller udparcelleredes, og de fleste af deres forrige Høveribønder bleve Selvejere; dette var saaledes her paa Egnen

Tilfældet med ikke mindre end 3 Herregaarde; thi 1796 blev Sandagergd. udparcelleret (B. [2] p. 233), 1797 eller f. A. som Besslinge By paa nye blev udfikstet, Harriglefsgaard udstykket, og 1798, eller f. A. som Sæsserod, Smidstrup og Nordskov bleve udfikstede, ligeledes Elvedgaard udstykket eller parcelleret. 1799 blev Bæde udfikstet. 1800 Stavnsbaandets fuldkomne Løsning eller Fritagelsen for Hæstelsen til Godsset (Mand. T. p. 17). S. A. Vigersløf udfikstet. 1800 til 1802 Sønderlø udfikstet. 1802 Kjelleby, Rue og Fa[r]strup udfikstede, og 1806 ere endelig Kevelstrup og Kolskauge de sidste Byer, jeg her i Herredet finder udfikstede.

Uf det Foregaaende vil man altsaa see, at Udfikstningen i Herredet allerede begyndte 1743 eller i det Mindste 1763, og at den derimod først endtes 1806, men at den dog allerede var i fuld Gang 1780, ja! at endogfaa allerede da ved det kongl. Ryttergodses Salg 1764—5 og Rugaards Udfikstning 1772 og følgende Aaringer den saa faldte Udparcellering og Bondestandens deraf tildeels følgende Selvejendomme allerede her paa Egnen i en saa betydelig Grad havde begyndt, at „alle“ Bønderne i Bispenberg Sogn allerede 1774 vare Selvejere (Atl. 6 p. 663).

Det vil altsaa her være Stedet at omtale de Følger, som Udfikstningen o: Ophævelsen af Jordens Fællesskab og enhver Fæsters Anvisning af den ham særskilt tilkommende Lod lidt efter lidt paa Bondestandens Wilkaar her paa Egnen udviste; og det saa meget mere, som disse Følger naturligvis i det Smaa aldeles vare de samme, som dem, den tildeels senere Selvejendom i det Større maatte frembringe. Den første og mest iøjnefaldende Virk-

ning var naturligvis disse særskilte Lodders Indhegning og Afsondring, den næste var lige saa naturligt et bedre Agerbrug, da nu enhver arbejdede for sit eget Vel og selv havde Fordelen af sin Flid, og den tredie var endelig, som Følge af den foregaaende, en Aar for Aar tiltagende Velstand. Men som intet større Gode kan kjøbes uden et mindre Godes Opoffrelse, saa viste dette Tab af mindre Goder sig ogsaa derved, at

- 1) Egnens naturlige Skjønhed for en stor Del forsvandt; nemlig den maleriske Afvejlning af mindre og større Skovpartier, enkeltstaaende Træer og Buske, Kratkov og Hedeland, Moser og Agerjord, Enge og Kjær, Damme og Søer etc. etc., idet de smaae Skovpartier for at fremme Agerdyrkningen bleve ryddede, de større luftede, Søerne udtappede, Hedejorden opdyrkedes, og det ene Gjærde og den ene Grøft og det ene levende Hegn efter det andet betog enhver frie Udsigt over det hele (jfr. *Kug.* 2, 1 p. 11).
- 2) Jagten tabte meget af sin Interesse, dels fordi man nu ikke mere, som forhen, uden at afbrydes af Gjærder og Grøfter, til Hest og til Vogns kunde tumle sig i en Omkreds af flere Mile (jfr. *Kug.* 1. c.), og dels fordi Wildtet selv i samme Grad forsvandt, som dets forhenværende kjæreste Smuthuller lidt efter lidt bleve forstyrrede.
- 3) Oldtidsminderne og Localsagnene tabte sig lidt efter lidt og forsvandt som oftest omsider aldeles; Gravhøjene bleve udjevnedes, Offerstencene og Tingkredsene bleve oprykkede, og da Agerstifternes Navne, saasnart enhver Mand fik sin særskilte Lod og sine indhegnede Marker og Løkker, lidt efter lidt gik af Brug og for-

glemtes, saa forglemtes naturligvis ogsaa de Sagn, der vare bundne til samme (jfr. Rug. I. c. p. 10).

- 4) Bylaugene og de med samme forbundne Gilder¹⁾ forsvandt i Grunden aldeles eller indskrænkedes i det Mindste i en saare høj Grad (og med dem forsvandt tillige de mange Sagn, Fortællinger og Eventyr, der havde udfyldt de lange Samqvemsaftener), thi da man nu saa godt som ingen fælleds Anliggender mere med hinanden havde at afgjøre, men enhver Familie nu (helst hvor Udflutning fandt Sted) alt meer og meer affondrede sig fra det Hele, fandt alt større og stør[re] Bessjæftigelse hjemme, i sit Hus og paa sin Ager, havde en fra det Hele særskilt Interesse og traadte som oftest i et, om just ikke fjendtligt, saa dog alt mere fremmed Forhold til sine Naboer, ja! som oftest endogjaa, hvis disse vare flittigere eller heldigere end han, i et misundeligt Forhold til samme.
- 5) Af denne delte Interesse og sig affondrende Egennytte og derpaa grundede formindskede Selfabelighed og tagende Samqvemsliv (hvor ikke Bryllup, Barmendaab el.

¹⁾ I Bigerskief Sogn veed man endnu Meget at fortælle om deres da gjældende Bylove og deres saa kalte „Hold en Lyd“, hvilket sidste bestod deri, at naar By mændene vare forsamlede til Gildeslaug eller Godset forsamlet for at nyde den dem tilstaaede Forlystelse som Slaae- eller Høstgilde, saa slog en dertil udvalgt (Eldermann) med en Stok til Lyd paa Bjelken, hvilket skulde bevirke almindelig Stilhed og Tausshed, derpaa blev afsunget et Vers af en Psalme og derpaa en Formaning tilføjet om at holde Orden og i modsat Tilfælde Multer paabudne. Dette „Hold en Lyd“ benyttedes ogsaa, naar unge Folk gav deres Fgang eller højtideligholdt deres Indtrædelse i Lauget, og, naar en Karl blev multeret og ikke selv kunde betale, maatte Husbonden betale for ham, fordi han skulde staae til Ansvar for sin Karls Opsørjel.

Begravelse i deres Familie eller nærmeste Nabofreds for en Dags Tid tvang dem til at afvige fra Regelen) fulgte atter en gradviis Aftagelse og successivt Ophør af de før den Tid saa hyppige Folkeforlystelser og Samqvemslege, der vel egentlig vare indskrænkede til Julen, hellig 3 Konger, Kyndelmisse, Fastelavn, Paaste, Voldermisse (o: 1. Maj), Bindse, S. Hans Dag, Slaagilder, Høstgilder, Mittelsdag, Mortens Dag osv., men som dog i det Smaa gjentog sig ved ethvert Samqvem det hele Aar igjennem. De større af disse Festsfigheder ere af andre Skrifter noksom bekjendte, men de mindre Selskabsleges Minde bør ligesaa lidet som de størres tillige med dem selv forsvinde, hvorfor jeg ogsaa her vil opregne en Del af dem, der før Udstiftningen her paa Egnen hyppigst vare i Brug. Fra Beflinge Sogn hedder det saaledes, at før Udstiftningen var Gilder deres Høst og Glæde; de fik vel ikke andet end Æl og Brændevin at drikke (thi Kaffe var selv ved Bryllupper ikke i Brug uden ved Brudebordet), men enhver af dem fik en ny Rindtpibe, som han, hvis den holdt heel (hvad som endda ikke saa sjældent var Tilfældet, da den ikke var længere, end at Hovedet netop naaede ud for Næsen, og da de desuden, saa snart de havde brugt den, i Almindelighed stak den enten i deres Opflag eller i deres Hattesnor) maatte tage med sig hjem; Dands brugtes ikke meget, og hverken den eller Musikken dueede noget; derimod tilbragte de Gamle Aftenen med at høre paa Fortællinger, jo mere eventyrlige og vædsomme, desto mere opmærksomme vare Tilhørerne; hvorfor ogsaa ethvert Bylaug eller Landsby-

gilbe havde fine egne, ikke ved Valg udtærede, men ved Talenter sig opsvingende, Sagnmestere, mellem hvilke der ofte herskede megen Rivalisering. De Yngre tilbragte derimod Aftenen som oftest med at „lege“ f. Ex. Gjertrud Jørgens Leeg, skjære Havre, Barbeerlegen osv. Fra Dre Sogn hedder det, at man der før Udførelsen havde mange Slags Lege, som siden den Tid gik af Brug, f. Ex. om Julen at slagte en, der var udklædt som Stud og havde en Fydepotte paa Hovedet, hvorhos Slagterne dansede Hæledands over hans Krop, naar han var fældet, og siden gik omkring og folgte Kjødet til de Tilstedeværende; dernæst, for det Meste ved Fastelavn, at indsamle Æg i en Kurv, som vare lagte i en lang Rad i Gaarden, medens en Anden løb et bestemt Stykke Vej; dernæst at bage Brød eller at ælte Dejg, som bestod deri, at de lagde en Karl og en Pige op paa et Bord, hvor de andre æltede dem sammen etc. Fra Haarslef Sogn hedder det ligeledes, at de mange gamle Lege ved Udførelsen gik af Brug, f. Ex. at „ribbe Straae“, som bestod deri, at Forsamlingen satte sig i to Rader paa Gulvet og toge fat i en Snor, hvori de efter Behag kunde trække, medens et 2 Tommer langt Straae fra Mund til Mund skulde gaae hele Rækken igjennem, hvor det da ved den vejelvise Trækken i Snoren gjordes vanskeligt at overbringe Straaet fra en Mund til en anden, og i denne Vanskelighed og de derved frembragte Stillinger bestod saaledes Spasen. Ligeledes var der ogsaa en anden Leg her i Sognet, man kaldte Brudeviesse og bestod deri, at et Par Folk forestillede Brudfolkene og en

trede skulde forestille Præsten, idet han tog en Stappude¹⁾ paa (i Stedet for Bibekrave) og en Klokke anbragtes paa hans Kjole, hvorved han — under idelig Bevægelse for at sætte Klokkerne i Gang) opremsede et Slags Brudevielse, der blot sigtede til at opvække Latter, og hvis øvrige Ceremonier lode formode, at denne Leeg egentlig var indstiftet for at latterliggjøre de katholske Ceremonier (da der ogsaa brugtes Vieband, Røgelsekar osv.) og altsaa formodentlig havde en ældgammel Oprindelse etc. etc.

Alle disse Herligheder (og maaske mange flere, som for Øjeblikket ikke meer rinde mig i Tanker) forsvandt nu vel med Udskiftningen og det ved samme mere affondrede Familieliv og den ved samme i højere Grad opvaagnende Huslighed; men det var tilhobe kun smaae og ubetydelige Tab imod de større og reelere Fordele, Udskiftningen for Landmanden medførte; hvortil jeg især vil henregne den derved erhvervede

- 1) Markfred. Fra Ejlby Sogn hedder det saaledes, at før den Tid blev deres Korn ofte mishandlet af deres Naboers Kreaturer, thi endstjøndt de for det Meste havde Græsningen eller det, som laac i Veje, for sig selv paa en Kant, og det, som dyrkedes, paa en anden; saa desuagtet stete der mange flemme Uordener, fordi Byens Kreaturer som oftest gik løse el. sled sig løse, og den, hvis Kornager altsaa stødte op til Græsgangen, altsaa hvert Øjeblik blev hjemløst af de bis-

¹⁾ [„Stappuder kaldes de Fletninger af Siv eller udstoppede Krandsje, som i et Stabtøj slutte omkring Hestens Hals, og hvorpaa Stabtærerne hvile.“ Bid. Selst. Ordb.]

sende Kreaturer. Fra Haarslef Sogn hedder det ligeledes, at Bønderne før den Tid ogsaa lettelig kunde besvige hinanden ved Pløjningen; saaledes er f. Ex. ved Gaardmand Anders Rønnemose's Grund i Haarslef en Deel (langs med hinanden løbende) Agre, som kaldes Skjarings Diel, og Overvendingen¹⁾ for Enden af samme kaldes Bombjergs Overvending; Agrene vare deelte mellem flere Mænd; men Overvendingen tilhørte en Mand ene, som derfor ikke havde Deel i Agrene. En af de Mænd, som i gamle Dage havde haft denne A- eller Overvending¹⁾, maatte „efter Døden gaae igjen“ og hørtes klagende sige: „Væg tilbage! Væg tilbage!“ Han havde nemlig af Egennytte pløjet lidt efter lidt for langt ind paa de mod Enden tilstødende Agre og derved forurettet disses Besiddere, hvilket saa meget lettere kunde skee, som der intet Skjælmærke var. I Anledning af ovennævnte Gjengangers Klage samlede Bønderne, lagde en Deel af Overvendingen tilbage til Agrene, og siden den Tid fik Gjengangeren Fred. I Sandager Sogn fortæller man ligeledes, at medens Bønderne før Udføistningen havde Ager om Ager, pløjede A fra B saa længe, til det vakte almindelig Uvillie blandt Bønderne; imidlertid døde A, men havde i Graven ingen Ro, idet han hver Nat maatte pløje paa den frapløjede Ager med en Sldploug, og alle de, der kom ham nær, maatte drive Ploug for ham. For nu at faae Ende derpaa blev B raadet,

¹⁾ [„Aavende — en Ager, hvorpaa man vender Plouven.“
J. F. Boesen anf. St. II 109.]

at han en Aften skulde jatte sig paa en Hingst med en Kjærø Langhalm under Armen og sætte den paa Enden af den frapløjede Ager, da skulde den om Morgenens staae i det oprindelige Skjæl. Som sagt, saa gjort, og B pløjede nu uden Modsigelse fra de Andres Side til det Sted, hvor Kjærven om Morgenens havde staaet.

- 2) en bedre Agerdyrkning; thi Udskiftningen havde, som det i Befl. S. hedder, den velgjørende Følge, at da enhver fik Sit, saa bar han ogsaa mere Omsorg for sammes Forbedring, hvilket især viste sig ved at afgrave det overflødige og skadelige Vand, som den Tid stod i Enge og Moser, hvorved ikke blot „Tørvane“ bleve tilgængelige, og Græsset langt bedre paa Engene, men ogsaa de tilstødende Agre mistede deres Suurhed, etc. Det Samme var ogsaa Tilfældet med Hedejordens Oplyrning; thi store Strækninger Vand henlaae før den Tid under Navn af Heed eller Hedejord udrykt og uindhegnet her i Sognet. Paa den saa kaldte Bædeheed saaledes saaledes intet Andet end Havre, derefter voxte en frodig Grøde af Tidsler, naar den i de følgende Aar laae lej, og disse Tidsler slog man af til Vinterfoder for Kreaturerne; ogsaa hedder det, at lige fra Ejlstov til Vigersløf Kirkeport var i gamle Dage aldeles Intet indhegnet, fordi Alt derimellem i en uafbrudt Strækning ansaaes for Hedejord, nemlig Ejlstov Heed, Veflinge Heed og Farstrup Heed; men det var i Grunden blot Hede-land, fordi det laae langt fra Bjerne og altsaa var stedmoderligt behandlet; thi før Udskiftningen blev, som det i Haarsløf Sogn hedder, blot den ved Bjerne

nærmest liggende Jord gjødet, men den fraliggende Jord ikke gjødet og gav som en Følge deraf saa liden Afgrøde, at det tilsidst ikke engang kunde betale sig at pløje eller dyrke den, hvorved den saaledes lidt efter lidt udartede til det, man her paa Egnen kaldte Hede. De bedre Agerdyrkningsredskaber, man lidt efter lidt saa sig i Stand til at anskaffe, bidrog ogsaa til Agerdyrkningens Fremme; ligesom nye Sædarter Tid efter anden kom i Brug, saa at det endog fra Sønderfjeld Sogn hedder, at man endnu 1770 kjendte Lidet eller Intet til Kartofler og Klover, og i Stedet for at man tilforn, som det overalt med een Stemme hedder, før den Tid „knap avlede Føden“, saa avlede man nu baade til Føde og Sædekorn, Vandgilbe og Tiendekorn, og saa Aar efter drog man med det ene Læs efter det andet til Kjøbstad at sælge.

- 3) en større Huusflid saavel paa Markt, som i Huus. En mangeaarig Erfaring, som man før Udstiftningen havde gjort, at den Dohne kom ligesaa vidt som den Flittige, havde fremavlet en sand Ulyst til Arbejde, og denne Lediggang forlede dem atter til Svir og Drik, de forlode stundom ikke Kroen hele Ugen igjennem, hverken Nat eller Dag; enhver By havde derfor ogsaa sin Kro eller Brændevinskippe¹⁾ (den Bessinger Kro laae den Tid i Capellangaardens Toft), og disse Skipper havde derhos en uafsladelig Søgning, Mændene vare sjelden eller aldrig hjemme, thi deres Liv var delt mellem Krogang og det strænge

¹⁾ Allerede 1734 var der Brændevinsbrænder og Kro i hver en By (se Supra! [5: Ekv. 3 S. 22 f.]).

Hoveri; nu forandredees derimod denne Slendrian lidt efter lidt, thi efterhaanden, som enhver fik sit Eget for sig selv, fik han ogsaa Vist til at beskæftige sig med det, som bragte ham selv og ikke Andre Fordeel, og saaledes fandt han nu en rig Højselsfættelse baade i Huus og paa Alger, i Stedet for han forhen havde hændset sin Tid i Gildehuset og paa Kroen.

- 4) en tiltagende Velstand. Før den Tid (hedder det i Ejlby Sogn) gave Bønderne kun halv Stat (imod nu), men Alt, hvad de kunde faa tilovers, blev sat i Hovposen, og en halv Otting Smør kunde ikke vare ret længe, thi Hovningen var næsten daglig, og hvad der sparedees fra Hovningen, det gik i Kroerne; men hvorledes de sidste Aars bedre Agerdyrkning og Oeconomie havde Grad for Grad ophjulpet Bonden, skjønnes bedst ved Udparcelleringerne, thi paa det kongl. [Ryttergodses] Auktion 1764 kunde endnu kun faae kjøbe sig selv, ved den Rugaards Udstykning 1772 Flere og ved Sandagergds., Haritzlesgds. og Elvedgds. Udstykning 1796—8 næsten Alle kjøbe sig selv, og nu er det (allerhelst siden Kapsen er bleven saa almindelig) aldeles ikke sjelden her paa Egnen, at en Selvejerbonde sætter et Par Hundrede Daler i hver Termin paa Rente og, skjøndt han har flere Børn, dog giver hver af sine Døttre 3 eller hver af sine Sønner 6 à 7000 Rdl. i Medgift.
- 5) en bedre Koft. Saaledes hedder det i Skouby S., at man før Udskiftningen havde saare ringe Koft og heller ikke fik nogen Mellemad. Fra Ore S. hedder det, at man før Udskiftningen var nødt til at blande

Urter og Bitter i Brødet. Fra Haarslef Sogn hedder det, at Udføistningen endogsaa paa Koste uytrede en velgjørende Virkning, thi samme var før den Tid højst ringe, og især maatte de, der tjente for Drengel, som oftest behjælpe sig med sand Hundesjøde; før den Tid kom der vel flere Gjæster til Gilde end nu, men derimod var Beværtningen desto slettere; aldrig brugtes Hvedebrød eller Sigtebrød, og det Højeste, man bragte det til ved slige Vejligheeder, var Brød af sællet Rugmeel og dertil som oftest Eggesjøbe og tør Fisk og andre slige simple Retter. Fra Særslaf Sogn hedder det, at man vel omtrent 1766 begyndte at spise Mellemmad, men at det først efter Udføistningen blev almindeligt. Fra Beslinge S. hedder det, at Folkesjøden før Udføistningen var som til Hundesjøde; en Mand i Bæde, som gjorde Hovning til Lange sø, havde saaledes ikke anden Proviant at tage med sig, naar han gik til Hove, end stegte Kartofler og maatte endda prise sig lykkelig, at han havde faaet en Pynge af denne nys indførte Folkesjøde. Deres Drik var Valles, og naar den brøstede, Vand.¹⁾

¹⁾ ja; selv til deres bedste el. fornemste Gilder maa Smalhans have været Kjøkkenmester (see derom et mærkeligt Exempel i [Odenje] Ud. C. Eft. 1774). Nu vedbære derimod i Almindelighed her paa Eggen, saavel deres Fgangsgilder, som Bryllupper, Barsler (eller de saa kaldte „Grødgilder“) og Begravelser i 2 à 3 Dage; Maden udmærker sig i Særdeleshed ved en stor Mængde af Stege og en ligesaa stor Forskjellighed af Kager, Kaffe, Rom, Biin og Punsch i største Overflodighed og (paa Begravelserne nær) Musik (endogsaa af blæsende Instrumenter) jaabel over Bordet som til Dansen om Aftenen. Deres daglige Føde er i den Grad forbedret, at den er som de fleste Folks af Middelskæssen; men i Kaps- og Høsttiden er det ikke sjeldent, at de faae 2 Gange Mellemmad hver Halvdrag, flere

- 6) en tækkeligere Klædedragt. 1760 var saaledes Fruentimmernes Hovedtøj i Haarslef Sogn heel forskjelligt fra nu; thi da brugtes tostykkede Huer, samlede midt bag op af Hovedet; til Stads havde de mere formuende et Baand over denne Søm, for at tilbække samme; forresten var Huen uden Drestykker, som en Hætte, fastbunden bag i med et lille smalt Baand; foran i denne Hætte var fastgjort et Stykke Linned i Stedet for Korsklæde, 2 Tommer i Bredden; senere kom de saa kaldte Liin i Brug, som bleve sammenfæstede bag i Nakken med en Knappenaal. Dernæst gif de om Sommeren i hjemmegjort Hvergarn og om Vinteren i hjemmegjort Badmel, og naar de gif ud, havde de en lille Halvtaabe paa, som stuupede ved Knæerne, og som i Stedet for Urmer var forshnet med Slidser paa Siderne, hvorigjennem Armene kunde udstrækkes; hvorimod de om Vinteren paa Hovedet havde en Kysse og om Sommeren en saakaldet Solhat, der bestod af et malet Stykke Pap, som de ved Tilffjæring og Ombojning havde givet Stikkelse af en Kysse. Derimod er det nu ikke sjeldent her paa Egnen, at Fruentimmerne af Bondestand gaae med Hovedtøj (der formedelst sin høje Rejsning og sit uhyre Omfang i Spøg kaldes Stavær, 3: staae i Vejret, eller Staatsøj) af de fineste Kniplinger og lange brede Silkebaand til 3 $\frac{1}{2}$ Ellen, Drenringe, Brystnaale, Fingerringe, Kastetorklæder og franske Schavler,

Ketter Mad til Middag og Aften, en Spøkkum Kaffe oven paa Middagsjøvnen, 2 Snapse hver Gang de ipise, hvad enten det saa er varm eller kold Mad, Musik paa Høstageren om Dagen og Dands om Aften og ved Nat.

moderne Kjoler af Merino, Orleans eller Silke, lange Raaber med store Slag, Silkehatte af de forskjelligste Couleurer (hvoraf de endogfaa stundom ere i Besiddelse af flere), Parapher, Parasoller etc., og ligesaa almindeligt er det paa den anden Side, at Mandfolkene, som tilforn gik i hvide eller usfarvede og senere i blaafarvede Badmels Koster med en rød Hue paa Hovedet og et Par Træsko paa Benene, nu gaae i moderne-tyede Frakker af Kjøbeklæde, blanke Støvler, fine Hatte eller moderne Kasketter, Uhr i Lommen, samt sølvbeslagen Merfumspipe, der især synes at være deres og fornemmelig de unge Karles Yndlingsprydelse, da den endogfaa ledsager dem ved Communionen og for Alteret, og skjøndt den dog ved denne Lejlighed paa en ret besteden Maade skjuler sit Hoved i den venstre Sidelomme paa deres Bryst, dog ved sin uhyre lange Spids, der rager højt op over deres Mund, ikke sjelden er dem til Incommodation ved Nydelsen af Sacramentet.

- 7) en bedre Huusbygning. Bygningerne vare før den Tid, som det i Haarslef Sogn hedder, saa simple, at man ikke engang jevnede Grundene, før man byggede, men Husene laae op og ned, ligesom Grunden medførte; og naar de opførtes paa Straaningen af en Bakke, saa blev ogsaa Tømmer og Gulv lagt paa skraa. I Vig. og Vefl. Sogn hedder det ligeledes, at Bygningerne før den Tid vare meget daarlige, Væggene vare opbundne af Riis som et Gjerde og derhos klinede med Leer; Gulvene vare Steengulve, som oftest af Kampesteen eller ogsaa Leergulv og ikke sjelden den blotte Jord til Gulv, og Loftterne vare

jom Bæggene. Dørene gif paa Træstokke i Hængsler eller Rævler af Træ (saa at Børnene morede sig med at gjøre Musik med disse Døre, der havde en knorrende og skurrende Lyd, naar de opluktes), og en Træklinke var derhos deres eneste Lulle, tilhobe uden mindste Fern, ligesom ogsaa Alting i hele Huset var sanket ikke med Søm, men med Træsnagler. Hvorimod Bønderne nu som oftest have grundmurede Stuehuse, ja! endogsaa stundom grundmurede Lader, store Ruder i Vinduerne, Glasdøre for Sovestammeret, hollandske Messinglaase for Dørene, Fjællegulv i alle Værelser, malede Fjællelofter, aftrukne og malede Muursteensvægge, smukt anlagt og vedligeholdt Hauge, hvor man ikke blot finder gode Frugttræer og Rjøkkenurter, ja! stundom endogsaa Aspargesbede, men ogsaa Blomsterpartier af den hyppigste Flor.

- 8) bedre Meubler og Huusgeraad. Da der før den Tid herskede stor Fattigdom, saa herskede der som en Følge deraf ogsaa stor Simpelhed i Bohavet, et Bord, et Par Træstole med flættede Sivsæder, et Hængeskab og nogle Kister udgjorde omirent det Væsentligste, ja! man skammede sig endogsaa for sine Naboer ved at have overdaadigere Bohave, og saaledes fortælles der i Haarslef Sogn, at en rig Slægtning af Foltene i Sognesoged Peder Hansens Gaard i Haarslef havde ladet 2 Stueuhre gjøre og forærede dem det ene, men de stjulede det omhyggelig, da de syntes det var en Skam for dem som Bønder at have saa sjeldent et Stykke¹⁾). Nu er det derimod intet Ualmindeligt i

¹⁾ [B. S. synes her noget ensidig at have fremdraget Forholdet i de fattigste Hjem. De mange gamle Uhre, udstaarne Skabe,

Bondens Stue at finde 2- og 3-Etages Kaffelovne, Skilderier paa Væggene, Gardiner over Vinduerne og Urtepotter i samme, ferniserede Chatoller og Dragtister, malede Stueuhre, lakerede Præsenterbakter, ja! ftundom endogsaa Spyttekasser.

- 9) bedre Vogne og Avlsredstaber. Vognene vare, som det i Veslinge Sogn hedder, før den Tid ikke beslagne med Jern (altsaa blotte Træhjul uden Jernsinner osv.); i Stedet for Kobel med Jernlænke brugtes Klober af Træ med sammensnoede Hummelranter; dette sidste brugtes ogsaa til Hammelreeb; og til Tømme et af Hestehaar snoet Reeb. Deres Spader vare af Træ paa den jernbelagte Eg nær, og deres Hækker vare ganske af Træ; selv deres Harver havde for det Meste kun Trætænder, og kom det vidt, med et Par Rader Jerntænder. Hvorimod det nu er aldeles ikke ualmindeligt, at se vore Bønder, jaavel Selvejere som Fæstere, kjøre med stadfelige, velspækkede og vælige Heste til 2 à 300 Rdl. Parret, Hestetøj med lakerede Koppstykker og Skyklapper, samt Messingbeslag til en Priis af 50 til 70 Rdl., Postvogne med pletterede Hænker paa de lakerede Agestole eller,

jint indrammede Spejle, prægtige Vjfestager, Tullerkener, Krus osv., der endnu findes i Bøndergaardene paa Fyen, og som til Dels ved Navnemærker kunne knyttes til Stedets ældre Beboere, vidne om, at der i ældre Tid hos mange Bønder har været stadselig udstyrede Stuer. Saadanne gamle Sager findes vel nu mest i de mere affides Egne (s. Ex. Horneland og Hinds-holm), men at de heller ikke have manglet i den her omhandlede Egn — derom vidner bl. andet B. S.'s egne Skrifter (Rugaards Hist., t. Ex. 2, 131 f., 3, 1 f. og Elvedgaards Hist., t. Ex. 3, 22, og navnlig findes mange Exempler anførte under 1831 (Sbjf. 511 d)).

hvad som endnu ansees for fornemmere, malde, staf-
ferede og ferniserede Fjællevoagne med lakerede og vel-
udstoppede Aigestole; og hvad endelig Uvlærdstaberne
angaar, da er Svingplougen af støbt Jern og den
svenske Harve nu ligesaa almindelig som Mærgling,
Staldfodring og Kapsdrift.

- 10¹⁾) en større Folkeformelse, som vel ingenlunde hidrørte
fra den tiltagende Velstand, (da man tvertimod har
gjort den Erfaring, at de Fattigste i Reglen ere de,
der ere rigest paa Børn, og at derfor Husmændene
gjærne i denne Henseende ere langt rigeligere vel-
signede end Gaardmændene), men derimod grundede
sig i den forøgede Huuslejlighed og den lettede Ud-
gang til ikke blot at bosætte sig, men ogsaa med
Familie (i det Mindste til en Tid) at kunne ernære
sig; hvorfor vi ogsaa her paa Egnen have det mærk-
værdige Exempel, at i Stedet for der i gamle Dage
gik 7 Aar hen i Ejlbj og i Mejlby [Meelby] Sogne
uden, at der var et eneste Bryllup i begge disse
Sogne, saa er derimod nu 7 om Aaret aldeles intet
Ualmindeligt. Fra Skoubj Sogn hedder det saaledes
ogsaa, at før Udfikstningen var der blot et enkelt
„Ledhuus“ (om disse Huse jfr. Særsklef 1762 [Uv.
4, 95], 1787 [„Amagerhuus ved Leddet mellem Særsk-
lef og Rosterklef“ (511d)], 1831 [?]) ved Sognefjællet,
men 1830 over 30 nye tilkomne, og fra Veslinge Sogn
hedder det endelig, at i det Medresogns Fogderi eller
i den Veslinge Sognefogeds District (som blot udgjør
det Halve af Sognet) var der ved Udfikstningen i

¹⁾ [3 Hdsfr. staar „9“, hvilken Fejl fortsættes i de følgende Tal.]

alt kun 53 Baaninger, store og smaae, men 1826 var deres Antal steget til 130, saa at altsaa 77 nye Beboere siden den Tid vare opkomne (hvori dog Elvedgaards Udparcellering 1798 sq., ligesaa vel som Udskiftningen, havde sin rigelige Andeel, da ved denne Lejlighed alene paa den Deel af Hovedgaardens Marker, som den Tid bleve solgte, ikke mindre end 24 nye Gaarde, Boelsteder og Huse ogbygtes, ikke at tale om, hvad der blev bygt paa de Parceller, enkelte af de Fæstere, som ved denne Lejlighed kjøbte sig selv, Tid efter anden fra deres Gaarde afhændede).

- 11) en større (i det Mindste udvortes) Sædelighed, især som ovenfor omtalt med Hensyn til Drif og Svir; ingenlunde, at vi endnu ere frie for drifføldige Subjecter, men det er dog ikke saa almindeligt som i gamle Dage, — hvor det saa at sige hørte til Standens Laugsrettigheder; hvorhos vi ogsaa saavel med Hensyn til Drif, som til Horeri og andre Laster maae tage i Betragtning, at om endogaa Straffelovenes Formildelse og den nemme Maade, hvorpaa Forbrydere ved den blotte Benægtelse kunne undgaae Straffen, tildeels kan have forøget Forbrydernes Antal og derved undergravet den offentlige Sikkerhed, saa er dog ogsaa paa den anden Side Folkemængden dobbelt saa stor, som den forhen var, og at de Lastefuldes Antal derfor ogsaa maae være dobbelt imod, hvad det forhen har været. Endelig, — hvad man mindst skulde have troet,
- 12) en stor Deel Overtroes Udryddelse. Jeg har nemlig i det Foregaaende omtalt, hvorledes alle Sagn lidt

efter lidt ved Udstiftningen døde hen¹⁾ og dermed tillige den med samme forbundne Overtro; man havde desuden nu siden Udstiftningen andet at bestille end at høre paa de saakaldte Ammestuefortællinger, og var der endog en gammel Mand eller Kvinde, der fra sin Kattelovnskrog begyndte at opfriske Mindedet om samme, da bragte de Yngres Haan og Spot ham snart til Taushed; thi den franske Revolution yttrede selv paa vor Almues Tænkemaade en langt større Indflydelse, end noget Menneske kan forestille sig; den Omstændighed, at en af vor Verdensdeels største og anseteste Nationer kunde offentlig fornægte Gud, afskaffe hans Dyrkelse, myrde sin Konge, udrydde Adelen og Gejstligheden, plyndre de Rige og ophæve alle de Skranker, som Stand, Fødsel, Formue, Love, Privilegier og Sædvaner i en Række af Aarhundreder havde begrundet, og desuagtet dog have Lykke og Held og gaae som Sejerherrer ud af en højst ulige Kamp, hvori alle øvrige Stater forenede sig mod denne ene endogjaa i sit eget Indre usamdrægtige og saa at sige adspalttede Nation, gav sammes Grundfætninger i det Mindste for en føje Tid en ubegribelig Indflydelse, der fra de Fornemmere og maaste især ved Seminarister (fra de siden 1790 oprettede Seminarier (Mand. [L. V. N. I.] p. 294)) og Skolelære[re] forplantede sig til Bondestanden og netop her af meget naturlige Grunde slog langt dybere Rødder, end man i Almindelighed antager. Men disse Grundfætningers Forplantning (der uden Tvivl ogsaa paa

¹⁾ efterhaanden som deres Forplantning tillige med Gildetuen ophørte.

Religieuſiteten havde en ugunſtig Virkning, ligesom den uden Tvivl var Aarsag til, at den daglige Huſandagt eller de med Pſalmefang forenede Aftenbønner, ſom hver Dag i en lang Række af Aar her paa Eggen i de fleſte Huſe bleve holdte, lidt efter lidt toge af og til Slutning aldeles ophørte) maac nu have havt, hvad Virkning den have vil, ſaa er dog ſaa ueget viſt, at den ved ſamme forplantede Bantro afgav en kraftig Modvægt mod de forrige Tidens Overtro; og for nu at give mine Læſere et Begreb om, hvor nyttigt og nødvendigt det dog i Grunden var, at denne Overtro lidt efter lidt blev udrøddet, vil jeg herved meddele en Deel af de overtroiffe Sagn, ſom den Tid her paa Eggen gif i Svang.

- 1) I Bogenſe havde man ſaaledes foruden de ovenanførte Hiftorier om Mad. Topps Gjengangeri (jfr. N. F. S. [Thiele Danmarks Folkeſagn] 2 p. 85) og Hr. Anthons Manen og Wiſen igjen, endnu ligeledes anført[c] Hiftorie om en Havmand (Nug. 1,1, 79, N. F. S. 2 p. 258), om underjordiffe Løngange (Nug. 1 p. 138), om Trolden paa Kirkegd. (Nug. 1 p. 115), om Troldqvinderne, ſom vare Skyld i Bogenſe Brand (Nug. 2 p. 34), om Sørovere ved Bogenſe (T. N. F. S. 1 p. 375, Nug. 1 p. 79) og endelig en ditto om Miſſepugcn paa Veb[e]lø. Det hedder nemlig, at en Mand imod ſin Willie blev tvungen til at forlade denne D, og at han da ſendte dem til deres Plage en Miſſepuge, der foruroligede dem i den Grad, at de ikke engang kunde faae No til at hvile i deres Senge; deſaarſag flyttede alle Dens Beboere ſammen paa et Sted og lagde fig ved Siden af hinanden i

en stor Seng paa Gulvet; men heller ikke det fritog dem for Nisfepugens Drillerier; thi nu traf han dem snart i Fødderne, og snart stødte han deres Fødder tilbage, alt ligesom de vare korte eller lange til; thi han vilde (ligesom Proc[r]ustes), at de skulde være lige lange tilhobe; og en Pige, der ikke ydede ham den tilbørlige Opvartning, kastede han Skarn i Maden for, thi ogsaa han var baade ærgjerrig og hevngjerrig tillige etc. etc.

2) I Skouby Sogn havde man Historien om Gloeshøj, der stod paa Ildstøtter om Natten (Rug. 1 p. 42), om Dværgene i Sagebjerg (N. F. S. 2 p. 211), om Kirkefalken fra Hjortebjerg (Rug. 1 p. 42) og om Forvalter[en paa Hærtilslevgaard's] Gjengangeri (jfr. N. F. S. p. 171 [& Elv. 4, 46 f.]),

3) i Guldbjerg S. om Reveldrup Sundhedskilde, om Bjergfolkene i Lodenhøj (Rug. 1 p. 45), samt om en af Kolshauges gamle Præster, der havde manet en Gjenganger ned i Præstegaardens Langeløkke, og at en Bæl blev slaaet ned i Jorden for at hindre den Maneede fra at komme op; at dernæst en Troldhare i en Række af Aar baade ved Dag og Nat havde sit Spil i Smidstrup og Nordstov, og at en Dreng, som mødte ham, da han gik fra Stolen, derover mistede sin Forstand; at dernæst en Mand uden Hoved lige til 1700 og nogle og 90 heel ofte blev seet i Skovgyden ved Smidstrup; og at endelig Kirkevaaret [se Thiele Danm. Folkes. II 295 og B. S. Rug. I, 58] omtrent ved samme Tid lod sig see for en Gaardmands Folk i Kolshauge, der om Aftenen gik fra Hove, og da Præsten ikke vilde troe, at dette havde varflet hans Kones Død, som indtraf en Dags Tid derefter, aabenbarede det sig endogsaa for Præsten selv, ja!

løb faagaar imellem hans Been, nogle faae Dage før den gamle Mand i Grønbækshuset døde.

I Sandager S. fortæltes der om en Høj tæt udenfor Martin Knudsens Port i N. Esterbølle, at Konen der i Gaarden engang blev kaldet derud af et velklædt Mandfolk og formanet til, at hun Tøtten maatte spise eller drikke, ihvad man endogsaa bød hende, hvorpaa hun paa en hende uforklarlig Maade blev ligesom indhyllet i en stor Kappe og neddraget i Højen, hvor hun maatte hjælpe en Kone, som var i Barnsnød; da dette var tilendebragt, kom der en gammel gestæftig Qvinde, som paa det bedste bød hende baade at spise og drikke, men da hun Tøtten vilde nyde, viste Kjællingen hende, hvor slemt deres Lofte var tilredt af Fugtighed og sagde, at det kom fra Gaardens Faaresti og løb ned i deres Mad og Drikke, hvorfor hun truede hende med alstjønns Onde; men nu kom en anden aldrende Qvinde, sagde hende Tak for hendes Ulejlighed og gav hende Noget med i Forklædet, der skød som Kul, og da hun kom op og saa ved Dagens Lys, at det virkelig var Kul, saa fastede hun det i Svinetruget, men da hun kom ind og saa, at Noget af det, som var blevet fiddende i Forklædets Folder, blev til Guld, løb hun ud for at hente det, hun havde fastet i Svinetruget, men det var nu allerede borte; da hun derpaa kom i Tanker om den gamle Konens Klager over deres Faar og tillige tog i Betænkning, at de hidtil havde haft et bestandigt Uheld paa disse, idet de enten vare døde eller ogsaa havde været i en ussel Stand, saa kom hun ogsaa snart paa den Formodning, at dette maatte være en Virkning af hint og dem af Bjergfolkene paaført, hvorfor de ogsaa besluttede sig til at flytte Faarestien til et andet Sted i Gaarden, samt ligeledes

forlægge den Port, der hidtil vendte ud imod Højen, for at saaledes Højens Beboere kunde vorde fritagne for ethvert Afløb fra Gaarden; og havde dette ogsaa den velgjørende Følge for dem, at i Stedet for deres Faareavl forhen havde været belagt med stort Uheld, saa havde nu Tingen paa hele Egnen saa gode, store og fede Faar, som de. Fremdeles vare der i samme By 3 Børn blevne „forblyttede“, hvoraf det Ene først døde omtrent 1800, og disse „Skiftninger“ kjendtes derpaa, at de virkelige Børn, som bleve forblyttede, hørtes skrigे hele Natten igjennem, saa længe Toget varede med dem gjennem Byen. Endelig var der en Smed i samme By, som endnu for en Snæes Aar siden boede i Bogense, og han havde engang faaet en Snaps af en Gaardkone, som var en Hæg, og blev derpaa gal, hvorpaa hans Moder, som ogsaa var en Troldqvind, men „en Grad højere“, blev hentet fra Bogense, kastede et Lagen over den Syge og strøede noget Jord, som hun havde taget paa Sandager Kirkegaard, omkring i Sengen og sagde derhos: „jeg skal lære den Qvinde, at der er Høg over Høg“, og strax kom den Syge til sin Forstand igjen.

I Ejlbj S. havde man Historien om Ronen, der blev indtaget i Karlshøj (Nug. 1 p. 45), og Præsten, der manede Gjengangeren.

I Dre S. Historien om Balne Jæger (Nug. 1 p. 66) og Spøgelseset paa Kirkegaarden (N. F. S. 2 p. 140), Præsten, der beskyldtes for Trolddom (Nug. 2 p. 63), samt om Gjengangerne ved Lærkehøj, der hele Natten maatte gaae og pløje, hvortil de ogsaa tvang de Forbigaaende, og kun den iblandt dem, der beqemmede sig til at sætte sine Træsko og pløje en Omgang paa Hofesøfterne,

flap med en eneste Omgang, hvorimod de Andre maatte pløje lige til Morgenhønen goel.

I Haarslef S. Historien om den sunkne Gaard ved Badesø, Skattegraverne i Rølsinghøj (Rug. 1 p. 45, [der staar „Rølsinghøi“]), Bjergfolkene i Hjortebjerg (Rug. 1 p. 43) og de mange Nissepuger i Sognet. Det Samme var ogsaa Tilfældet med Gjengangere, thi foruden den ved Udfikstningen omtalte, fortalte man ogsaa om en Væverkone i Haarslef, der efter sin Død krøb op i sin Mand's Seng i Viigsærken og ragede paa en Hylde ved Hovedgjærdet af samme, hvorover Manden, gjort opmærksom ved dette Syn, ogsaa undersøgte Hylde, fandt 3 Mk. paa samme, og da han havde borttaget disse, kom hun heller aldrig mere tilbage. En anden Spøgelsehistorie ibid. lader sig derimod naturligere forklare; i Hans Slagters Hus i Haarslef boede nemlig en Udlænding ved Navn Gregorius (hvem man mener, at den 1633 [Rug. 2, 131] omtalte Kiste skulde have tilhørt); denne Udlænding havde 2 Døttre, som efter hans Død henlevede i Samling ugifte og bleve gamle Piger; de vare smaa af Væxt og noget underlige i Væsen, og naar de omtales, kaldtes de i Almindelighed (formodentlig paa Grund af en Forvanskning af deres Faders Navn) „Gurre-Dvinderne“. Disse 2 Søstre døde næsten paa en og samme Tid, og kort efter Begravelsen hørte en Smedekone og et Par andre Naboer om Natten i det Huus, hvor disse Piger havde boet, en ofte gjentagen og ynkelig Klagen med en høj og gjennemtrængende, men derhos langsom Tone, omtrent som: „Aah ja!“ af og til en Gang efter den anden gjentagen; man lyttede efter og fandt nu, at Lyden kom fra Tørvekublen. Smedekonen kaldte paa sin Mand og bad ham komme ud

for at høre det, tilføjende med et Sut: „hvad ondt mon de stakkels Piger dog kan have gjort?“ thi alle mente de, at det var Pigerne, som ikke kunde faae No i Graven. Smeden, som imidlertid var en modig Karl, besluttede sig endelig til at vække en Skræder, som boede i den ene Ende af de gamle Pigers Huus, for i Forening med ham at undersøge Tørvekubben; men da Skræderen uheldigviis ikke strax vaagnede ved Smedens Kalden, og den fatale Lyd ikke alene vedblev, men endogsaa syntes at blive stærkere, forlod Smedens sædvanlige Mod ham aldeles, og han skyndte sig tilbage til sit Huus for med de øvrige Tilstedeværende at overlægge Grunden til dette græsselige Spøgeri. Ved denne Snak og Tummel opvaagnede imidlertid Smedens Dreng, og da han havde hørt Lyden et Par Gange, udbrod han i sin Trosthyldighed: „3 Dag har, min Tro! Skræderens Rok faaet noget i Halsen igjen; hør, hvor han klager sig, som om det var et Menneſte“; ved disse Ord gik et Lys op for de Tilstedeværende, Tørvekubben blev undersøgt, og det arme Corpus delicti maatte herfrem for Dagen og havde nær maattet række Hals for den indjagne Skræk. Et tredie Slags Gjenganger her i S. har endelig en p̄hyſiologiſt Mærkværdighed. Det var nemlig en Mand i Poul Sørenſens nuværende Gaard i Haarslef, der laa ſtindød i hele 3 Dage; da han derpaa opvaagnede, gik hans Kone juſt og bryggede Æl til Begravelsen; han klagede sig da for hende, at han frøs og bad hende at hjælpe sig op, men Konen, ſom blev yderlig forſtrækket ved hans Opvaagnen og endnu mere ved hans Tiltale, undskyldte sig med, at hun turde ikke, „da der nu allerede var budet til Begravelse“; han ſvarede da: „ja! jeg veed nok, at jeg er død, men jeg har været ſaa vidt

omkring og ingen Steds kunnet komme ind; du maa derfor endelig komme og hjælpe mig op." Saaledes kom han da endelig op af sit haarde Leje og levede efter nogle 2, men efter andre 10 Aar efter denne Begivenhed og blev siden immer kaldet „den døde Mand“ i Gaarslef¹⁾.

I Gaarslef Sogn havde man Røverhistorien ved Møtilden (Kug. 1 p. 73) og den nedmanede Gjenganger i Moderup (Kug. 3 p. 29) samt Ronens 3 Duster i Gaarslef (Th. [dft. Folkes.] 4 p. 28), og omtrent for 50 Aar siden boede her ogsaa en Smed, der befattede sig meget med sympathetiske Kurer og blandt andet helbrede Landpine ved at slaae 3 Søm ind i en Dør; en anden var saa klog paa at vise igjen etc., at han kunde ligge i sin Seng og mærke, naar Thyvene stjal, og da uden at rejse sig fængsle dem paa Stedet, saa at de maatte staa med deres Thyvekoster paa Nakken, indtil han kom og løste dem, og en tredie, som endnu lever, blev for en Del Aar siden meget søgt af Folk, som havde Uheld paa Kreaturer eller selv vare syge, og da han for det Meste helbrede dem ved sympathetiske Midler (skjønt han ogsaa aarelod og vidste for hver Sygdom en særskilt Aare at aabne), og Bønderne altsaa ansaae det for Hexeri el. de saa kaldte Fandens Kunst, saa fik han endogsaa selv Tilnavn af Fanden, som han endnu maa bære.

¹⁾ Det turde tjene til Beviis for, hvorledes Sagnene her paa Eggen efter Udskiftningen Aar for Aar forsvinde, at lige saa lidet, som jeg har kunnet bringe i Erfaring, hvad den Mand heed, der 1732 blev myrdet i Himmelstrup, lige saa lidet har jeg, al andendt Flid uagtet, kunnet erfare, hvad den døde Mand i Gaarslef heed eller naar han levede, uagtet et Par gamle Folk ville mene, at det ikke var længere siden end i deres Barndom.

I Vigerølef Sogn havde man Historien om den sjunkne Munstøgaard (Rug. 1 p. 75), Ellefolkene ved Munstø (Rug. 1 p. 46), Fru Idas Gjengangeri (Rug. 3 p. 148) og Spøgeriet ved Himmelstrup, Amtmanden og hans Døttres Gjengangeri ved Nellemose (Rug. 3 p. 149) og Hr. Strandes ved Julstov (Rug. 1, 2, 81), samt Spøgeriet i Tingstuen paa Møllegaard (Rug. 3 p. 25). Endelig fortælles der endnu, at i Rasmus Nielsens Gaard i Morud var i hans Forældres Tid stort Uheld paa Kreaturerne. De rejste derfor til en klog Kone i Holsteen, og hun sagde dem, at paa et vist Sted i Stalden, som hun betegnede dem, laa under Brostenene en Bolt af Haar og Fjeder; og naar de borttoge den, saa skulde Uheldet forsvinde. De fandt rigtig nok Boltten, og hendes Forudsigelse gik ogsaa i Opfyldelse. Dernæst tjente der for en Snees Aar siden i Vigerølef en Karl, Torsdagsmanden kaldet, som var sine Forældres 7de Søn og født paa en Torsdag, og derfor troede selv og troedes af mange Andre at kunne helbrede mange Vegemsbræk, især Gæbærter og Hjertelhævelser (hvilke Bønderne i Almindelighed kaldte Kobander, fordi de troede, at de opstod, naar en Ko gav et pludseligt Brøl henimod Rogen og ligesom bandede eller udfjældte ham), ved blot at vedrøre og med Fingrene at gjøre visse Tegne paa de syge Dele, men blot om Torsdagen, hvorfor han ogsaa altid, naar han bortfæstede sig, betingede sig Torsdagen fri, ja! stundom en Hest til Brug for at kunne rejse omkring til sine Patienter, thi han blev virkelig søgt af Mange, og det endog af saadanne, som man maatte troe vare altfor oplyste til at indlade sig i slige Barnagtigheder, men den Skibbrudne griber mangan Gang i sin Nød og Fortvivlelse et Halmstraa, naar han

ikke kan faae fat paa en Bjelke, og de Fleste tænke som oftest: kan det ikke hjælpe, saa kan det heller ikke skade (og derfor har for ganske nylig en lignende Sværmer fra et andet Herred, der ikke alene var sine Forældres 7de Søn, men endogsaa var født i en „Sejersfjorte“ [se Thiele Danmarks Folkes. III S. 84] endnu her paa Egnen havt enkelte Runder). Forresten havde man ogsaa her i Sognet den overtroiske Fordom, at der hver Nat skulde brænde Uds for det uhyldte Barn, indtil det blev døbt, for at underjordiske Folk ikke skulde forbytte det; thi i saa Fald blev det en Stiftning o: paa Sjæl og Legeme vantrevet. I et Barns Svøb skulde der desuden indsyhes et „Vættelids“, for at Vættten, o: de underjordiske, ikke skulde tage det. Naar en frugtommelig Kone døde, gaves der hende Børnetøj med i Kisten. Saa længe Barselkone laa inden Kirke (o: ikke havde holdt sin Kirkegang), maatte hun ikke komme over en Hjulnoer. Næste Søndag efter, at hun havde holdt sin Kirkegang, skulde hun, i hvordan endogsaa Vejret var, igjen i Kirke for at hente Housse (o: Hufommelse) for sit Barn. Brylluper og Begravelser maatte ikke foretages paa en Tirsdag eller Torsdag, da disse Dage vare „Raaldage“ og derhos uheldige. To Søstre maatte ikke have Bryllup paa een Dag, thi saa tog den ene Hælden fra den anden. Brude- og Viigstæder maatte endelig følge den alfare Kirkevej, i hvor slem den endogsaa var, og aldrig benytte nogen Bivej. Skete noget Uheld med Heste eller Vogne, naar Brudfolk toge til eller fra Kirke, da var det intet godt Barsel for Ægtefædet. Naar en Eng laa paa sit Yderste og hverken kunde leve eller døe, var det en Barmhertigheds-Gjærning at trække Bøden bort under

Hovedet for at gjøre Hølsoten desto kortere. Naar Liget var klædt og lagt i Kiste, skulde der lægges en Psalmebog paa Brystet og derhos en Sag, der var saaledes aabnet, at den daunede et Kors. Hvad der havde været den Døde kjærest i Livet, skulde, forsaavidt det lod sig gjøre, gives ham med i Kisten, for at han ikke skulde gaae (igjen) efter det (hvilket saaledes forklarer, hvad der for en Snecs Aar siden skete i Beslinge, at man nemlig ved at kaste en Grav paa Kirkegaarden, blandt en Deel Menneſkebeen og Levningerne af en for mange Aar siden nedsat Liigkiste tillige forefandt en tilproppet Flaske med — Brændeviin). Naar man rejste om Aftenen, og Hestene pludselig standsede eller bleve bange for Noget, som man ikke kunde see og altsaa maatte være et Gjenfærd eller Puslinger, maa[tt]e man gaae hen foran dem og gjøre Kors med et Jyrstaal eller flaae Ild med samme, da skadelige Aander hverken fordrage Lys eller Staal. Konnen ansaaes ogsaa for et Træ, der kunde modstaae alskjønns Trolddom, og derfor gjordes ofte Kjørnestænger deraf (at man ikke skulde forgjøre Fløden), og en Kønnepind fattes i Hestens Hovedtøj, for at der intet Uheld skulde møde den om Natten. S. Hans Aften fattes Blus, o: grønne Hylleqviste, i Hjørren paa Marken, for at der skulde blive god „Tav“ i den. S. Hans Aften plukkedes ogsaa S. Hans Urt (o: Sedum Telephium) og fattes i Stuen op under Bjælken; holdt den sig da længe frisk og grøn, da levede man, men visnede den snart, da døde man, inden Aaret var til Ende. Satte 2 Forlovede eller Kjærestefolk hver sin S. Hans Urt ved Siden af hinanden, og de bøjede sig sammen, var det et Beviis paa, at de fik hinanden, men bøjede de sig derimod til modsatte Sider, Beviis paa,

at de, inden Aaret var til Ende, bleve adskilte. Blomstrede et Frugttre langt hen i Sommeren, fandtes der hvide Blade paa Grønkaalen, eller skjød Muldvarpen op under Jodstykket, da skulde en af Husets Folk døe forinden Nytaar. Naar man spiste Silb om Foraaret, skulde man stedse faste „Silbesjælen“ (o: Sildens ligesom forsølvede Mave) op paa Bjelken, saa at den kunde hænge sig fast, for at man ikke i det tilstundende Aar skulde faae Feber. Denne Sygdom cureredes forresten den Tid, ligesom Tandpine, ved allehaande sympathetiske Midler, f. Ex. ved at hænge en forseglet Seddel med en magisk Trolddomsformel, saasom Abracadabra, Hocus pocus filius eller en for Patienten uforstaaelig Spas, saasom: Fieber! bleib auß, der Herr ist nicht zu Haus, om Halsen eller ved stiltiende at skrive den Syges Navn og Antallet af de Gange, han havde havt Feberen, med en Bind i Jorden og derefter nedtrykke Binden paa et Sted, hvor den Syge aldrig kom, eller ved at skrive det Samme med Kridt i en Skorsteen paa et Sted, hvor Røg og Sod jo før desheller kunde tildække og skjule det Skrevne. Naar man havde Uheld paa sine Kreaturer, troede man at kunne befrie sig derfra ved den Grusomhed at begrave et Kreatur, f. Ex. et Lam eller en Kalb, „levende“ i Porten eller i Døren til Dvægstalden, maaste som et Offer til de underjordiske Aander. Førind man skar Hul paa et Brød, maatte man stedse med Kniven først teg[ue] et Kors over Enden; ligesom man ogsaa maatte gjøre Kors over en Dhyge Korn, før man begyndte at opmaale den. Man maatte ikke brænde en Koft, forinden man først havde overstaaeret Baandet (eller de Bøjrer, der bandt den sammen), og naar Melken kogte over, skulde man kaste Salt i Ilden,

for at Røerne ikke skulde faae ømme Patter. Naar man bryggede, skulde man kaste en Sølvstee i Øllet, forinden det gjæredes, og lade den blive deri, indtil det tnyl[de]des, for at Øllet ikke skulde slaae sig eller blive vreden (∴ blive surt) etc. etc. (tildeels efter Boesen 2 p. 98).

I Veflinge Sogn havde man Historien om Troldkarlen Lars Vøn Hahn (Rug. 3 p. 1), om Spøgeriet ved Rjoberstov (see supra 1754 [Elev. 4, 53 f.], og paa Elved (see 1764 [Elev. 3, 99 f.] og 1780*), samt om Ellefolket i Rugaards Skove (N. F. S. 2 p. 53.). For en Snees Aar siden døde desuden endnu en Mand i Veflinge, som selv gav sig ud for at kunne vise igjen og tilintetgjøre eller „løse“ allehaande Trolddom (der nemlig ansaaes for at være knyttet eller „bunden“ til et og andet Vers eller Hæxformular, og den, som kjendte denne Ransse, kunde løse den ved at læse samme baglænds, i Stedet for den læstes forlænds, da den blev bunden) og fandt ogsaa i mange Aar i den Grad Tiltro her paa Eggen, at han blev konsulteret baade fjærrn og nær, ja! endogfaa en Gang blev hentet af en af Landets anseteste Mænd for at skaffe oplyst, hvo der havde stjaalet Haler og Manter af hans Heste (B. 2 p. 98—9 [97—98]), ligesom han en anden Gang blev hentet af en fordums Herregaards = Besidder for at vise ham, hvo der havde stjaalet hans Væred paa Blegen, men da denne Mand efter paa Hæxemesterens Ordre at have sat sine Fødder i en Spand Vand, hvori Tyvens Ansigt skulde aabenbares, ved første Djekest gjentjendte Ansigtet af sin egen Datter i samme, trak han

*) [Nimeligvis sigtes til et „Varsel“ — en Lyd paa Løftet som af en snurrende Tullerken el. Medaille — der skal være hørt paa Elved ved B. S.'s egen Føddel, og som han omtaler i Fortsætt. af nærv. Hdsfr.]

hurtig Venene tilbage, idet han med Høftighed udbrød: „ja! det tænkte jeg, min Himmerigs Bort! allerede for længe siden.“ Forresten herskede ogsaa her i Sognet, som paa flere Steder, den Overtro, at det d. 1. Maj var farligt at give noget bort eller laane noget ud; at man maatte vaage eller i det Mindste (ligesom i Wigerslev S.) brænde Lys over Børn, indtil de bleve døbte, paa det at de ikke af Underjordiste skulde forbyttes; at Frugt- sammelige ikke maatte gaae uden Forklæde og heller aldrig tage Gulvsfarn op i samme; at man Intet maatte veje i sit Strømpebaand; aldrig sælge sød Melk for Penge etc. etc., og desuden en heel Deel anden Overtro, som unægtelig deels havde sin Oprindelse deraf, at den catholske Gejstlighed ved sammes Udbredelse vilde strække deres Sognefolk eller Forældrene deres Børn fra at gjøre Noget, der var skadeligt eller forbudent, og derfor hed det saaledes, naar man vilde hindre dem fra at ødelægge Gravene, at man derved forstyrrede de Dødes Fred og fremkaldte Gjengangeri, fra at kives ved Sundhedskilden (ved Reveldrup og Kjelleby), at den i dette Tilfælde holdt op at flyde, fra at bade skabbede Og deri, at den derved mistede sin Kraft; fra at spotte med Sacramentet, at derved en og anden Gaard var sunken osv. osv.

I Sønderjød S. havde man dernæst Sagnet om det fjunkne Gaardstue[Staldgaard](Kug. 1 p. 111), om Løngangen ved Dallund (p. 112), om Røverne ved Ulkendrup (N. F. S. 1 p. 368) og om Myrdehuset (p. 369) samt om Spøgeriet paa Dallund 1614 og 1729; det Sidste har jeg allerede i det Foregaaende [Elv. 2, 174] berørt, men om det Første kan endnu tilføjes, at ogsaa Dallunds Bygherre, den gamle Ejler Bryhste, gif igjen efter Døden og gif derhos

blandt andet engang, hvad man mindst skulde have tænkt, ind til en Skomager i Sønderfjøs og bestilte sig et Par Støvler, da han ikke kunde gaae i Fred paa Sønderfjøs Gade, fordi Hundene vilde bide ham i Benene; men da han ingen Penge havde at betale dem med, saa gav han Skomageren Anviisning paa en Kappe, der hængte i et Kammer paa Dallund, hvilken Skomageren paa hans Ord ogsaa tog, men blev derfor, som man let kan tænke sig, tiltalt som Tyv; dog, da Dommen skulde affiges, lod sig en høj og gjennemtrængende Stemme (formentlig fra Ejler Bryste, men naturligviis snarere fra den Epidisub, der spillede hans Rolle) sig høre, som sagde: „Jeg, Ejler Bryste, hjemler ham Kappen“, og dermed henfaldt ogsaa Sagen, som fuldkommen berigtiget og afgjort.

I Wisfenberg havde man endelig Historien om Røverbanderne (Thiele [danske Folkesagn] 2 p. 11—14), om Tyven, der hængte sig paa Knud den Helliges Steen (2 p. 112), om Præsten, der manede sin Karl ned i Jorden (3 p. 32), om en Her, der ikke kunde døe (3 p. 31) og om en Kone, som var et Søndagsbarn og derfor havde Visioner (ibid. p. 27).

Al denne Overtro i Bondestanden er, Gud være lovet, nu forsvunden eller ligger i det mindste i sine sidste Krampetræk for Døden¹⁾; og det tør derhos ingen-

¹⁾ thi i Bund og Grund udryddet er den vistnok ingenlunde, i det Mindste ikke i alle Gemhitter, men den er dog langt fra ikke saa almindelig, og heller ikke lægges der saa meget Vægt paa den som i forrige Tider. De fleste og især de Unge vide den nemlig slet ingen Tiltro mere, men ansee den for gammel-dags Taabelighed, men endeel og især de Eldre httre sig vel af et Slags Undseelse ikke ligefrem derom, men rette sig dog i Smug derefter, da det koster liden Umage og mindre Penge

lunde nægtes, at jo Udstiftningen og dens umiddelbareste Følger i Følge det Foregaaende ogsaa derpaa har nyttret sin velgjørende Virkning¹⁾); men endskjøndt nu saaledes Udstiftningen saavel i denne, som i alle ovenanførte og maaste i mange andre af mig oversete Henseender, upaatvibelig var den største Velgjerning, der kunde udvises mod Bondestanden, og at det i Grunden først var den, der satte den i Klasse med Landets øvrige Indvaanere, og den derhos iværksattes med store Opoffrelser saavel fra Regjeringens som fra vedkommende Godsejeres Side, saa var det dog saare langt fra, at Bondestanden hverken den Tid eller flere Decennier efter i mindste Maade paa- skjønnede samme. Fra Ejlby S. hedder det saaledes, at Bønderne vare ingenlunde stemte for Udstiftningen fra Begyndelsen af, thi de troede ikke, at det kunde have ladet sig gjøre; det gav ogsaa en Deel Uvejlighed det første Aars Tid eller to med at sætte det meget Hegn, og derfor blev heller ikke Alt paa Grevstabet Gyldesteen i et Aar udstiftet, men det skete successiv og By efter By, og saa skulde de andre Byer hjælpe dem, som fik udstiftet, hvorimod disse saa igjen maatte hjælpe de andre, som næste Aar fik udstiftet. Men det Værste var endda, at de (i det Mindste efter egen Indbildning) ikke alle nøde lige Ret i Delingen, især med Hensyn til Fremtiden; thi

og de derhos troe, at om det endog ikke altid hjælper, saa hjælper det dog somme Tider og istader derhos ikke.

1) Skjøndt naturligviis den bedre Skoleundervisning ogsaa deri kan have havt sin Andeel og frem for alt de ved den franske Revolution udbredte Grundsætninger, thi det var jo en Selvfølge, at naar man ikke troede paa nogen Gud eller Forløjer mere, saa troede man endnu mindre paa Fanden og alle hans Engle og Apostle, men blot paa sin egen Kløgskab og Fornuft.

Mange, som kun havde faaet lidt i Forhold til de Andre, fordi de Jorder, de fik, vare bedre end disse, bleve omfider langt ringere, fordi den større Mængde, disse havde bekommet, ved en bedre og mere omhyggelig Drift i Tidens Længde forbedredes og saaledes blev lige saa god, som det Lidet hine havde faaet, hvorved de nu fik en langt større og saaledes ogsaa langt bedre Gaard end hine, hvis Jorder ikke kunde eller i det Mindste ikke i den Grad kunde forbedres. Fra Haarslef Sogn hedder det ligeledes, at Udskiftningen der i Sognet i en vis Henseende kun havde en daarlig Fordeel til Følge; thi i Stedet for at Haarslef, Vykkesborg etc., der den Tid hørte til Oregaard, formedelst den lange Afstand ingen „Hovning“ gjorde (Andre sigte derimod, at skjøndt de ikke skulde drive nogen Gaards Avl som Hovning, gjorde de dog ved enkelte Lejligheder Hoveri, f. Ex. kjørte Vgter, ryddede Gravene ved Gylbensteen etc., men tilstaae tillige, at det kaldtes „frivillig“ Hovning, og at Grev Knuth gav dem en aarlig Udviisning af 7—8 Læs Brænde, hvormed denne frivillige Hovning var mere end betalt), saa maatte nu efter Udskiftningen de af Haarslef tage Deel i at opbygge (det 1783 afbrændte) Vykkesborg, som nu blev forstøret ved flere Jorders Sammenlægning og derpaa, som den nu er, opbygget; og var dette Arbejde ikke lidet med Kjørfler og Andet, som Bønderne nu maatte gjøre; og efter at nu Gaarden var bleven opbyggt, og Jorderne inddeelte og indhegnede af Bønderne, som Hovarbejde, maatte de siden gjøre den egentlige og almindelige Hovning der til Gaarden, som de forhen havde været befriede for. Ved Udskiftningen selv bleve forresten alle Gaardene, saavel halve som hele og dobbelte, i Almindelighed gjorde lige, men Hartforret

(eller maasse rettere Arealet?) blev ingenlunde ligelig fordeelt, thi dette berøede paa, hvorledes Landmaalerne og Landinspecteurerne bleve modtagne, hvorpaa efter Sigende skulde have mange Exempler saavel blandt Bønder som Præster; dog. Bønderne drive stedse deres Mistænkkelighed for vidt, og naar de saaledes f. Ex. blandt Andet fortælle, at en Landinspecteur her i Sognets sydlige og skovbevorne Deel modtog Penge fra 5 til 10 Rdl. af Mange, fordi, som det hedte, han skulde sige dem, hvad deres Hartkorn blev, men i Grunden for at virke gunstigt for Bedkommende til, at de kun skulde faae lidt Hartkorn, da indseer man lettelig, at derved ingenlunde kan menes den egentlige Udfgiftning, men formodentlig snarere den senere eller saa kaldte nye Matriculering. Fra Veflinge Sogn hedder det ligeledes, at Udfgiftningen medførte et svært Arbejde for Bønderne, da de maatte „hjælpe hinanden“ By- eller Laugsviis med at faae Hegnene oprejste, og at man ligeledes var højt utilfreds med Jorddelingen i det Hele; ja! at Udfgiftningen endogsaa var den første Anledning til de mange Processer i Bæde (hvoraf denne By tilsidst fik Navn af Procurator-Byen), som varede i en Række af Aar, og som hidrørte fra, at man paa ingen Maade kunde enes om den indbyrdes Jorddeling. Endelig var det næsten ikke muligt her paa Egnen, at bevæge nogen eneste Mand til Udflytning, som egentlig skulde have sat Kronen paa det hele Udflytningsværk, da derved enhver Gaard vilde have kommet til at ligge midt i sine egne Jorder; men Bønderne vare paa ingen Maade at bevæge til at forlade deres gamle Rede og deres gode Naboer, da deres Børn derved fik for langt til Skole (Hofman [Bang, Odense Amt] p. 106, og de selv maasse for langt til

Kroes?); desaarfag blev i Haarslef Sogn af 70 kun 2 Gaarde udflyttede (Hofm. p. 108), i Dre Sogn kun 2, som derhos nylig vare afbrændte og desaarfag bleve udflyttede fra Dre By og hen imod Hugget til (nemlig Grydhøigaard og Skovgaard), og i Vigerslef S. blev endelig — dog først 1802 — 3 Gaarde fra Fa[r]strup udflyttede, nemlig Adamsminde, Ditlevsdal og Sophienhøj. Man seer altsaa, at det ved denne Leilighed gik med Bønderne, ligesom det endnu gaar med vore Fattige, at i hvor Meget man endogsaa gjør for dem, saa ere de dog stedse utilfredse, og den højeste Grad af Taknemmelighed, man ved slige Leiligheder kan aftvinge dem, er i Almindelighed den Erklæring, „at det vel er godt nok, men at det dog endnu baade kunde og burde have været bedre.“

Smidlertid kan det desuagtet ingenlunde nægtes, at jo Udskiftningen (og den med samme fast samtidige Udpacellering, Stavnbaandsløsning, Hoveribestemmelse og Tiendeforening) i den Grad har fremhjulpet Bøndestanden i vore Dage (og det selv dem, der ere Fæstere i samme), at de nu virkelig heel vel (hvad som dog omsider maa være ethvert Menneſtes og altsaa ogsaa enhver Stand i Statens Pligt) for Fremtiden kunne „hjælpe sig selv“ uden videre Opoffrelse fra Regjeringens og de andre Stænders Side, og den daglige Erfaring viser det ogsaa tydeligt nok, at hvor Villien og Evnen „dertil“ ikke mangler, der er Bøndestanden ogsaa i det Hele taget (thi enkelte Undertrykkelser kunne aldrig med Grund og Billighed opføres som Regel) i den ønskeligste Flor¹⁾; og hvor „Evnen“

¹⁾ og at det i den Grad, som de selv udtrykte sig, i de sidste 50 Aar har været en „god Bøndetid“, at jeg, der selv saa godt som er bøndefødt (skjøndt min Farfader i sine sidste og min

formedelst Sygdom mangler, der have vi jo vore Hospitaller og vor tvungne Fattigvæsens-Indretning, og hvor „Billien“ derimod mangler, der burde vi virkelig have Tvangsarbejdshuse eller rettere have Udgang til Rjbstædernes Tvangsanstalter; thi skal den Velhavende nu engang tvinges til at føde den Fattige, og den Flittige den Døve, bør den Fattige dog ogsaa tvinges til at koste den Velhavende saa lidet som muligt, og Tvangen saaledes være en gjensidig Byrde, paa det at de Fattige ikke tilsidst skulle drage de Velhavende ned i deres egen Klasse og saaledes Alt blive Uge, og derhos bør ingenlunde Brugen, men blot Misbrugen af Ejendomsrettens Udøvelse i den Grad indskrænkes, at ingen maae have Ret til at opbygge eller bortfæste jordløse Huse eller at fordre større Fæste og aarlig[e] Afgifter eller mere Arbejde af deres Husmænd end, hvad efter en billig Taxt kan svare til den dem tildeelte Jord; thi saavel det Første som det Sidste er en Uretfærdighed imod Comunen og en himmelraabende Synd mod sine Medmennesker. Forresten

Fader i sine første Aar vel for en Tid var Herremand) og saaledes vist ogsaa af Alle mindst kan misunde min egen Stand sin tiltagende Flor, aldrig med Henshu til Selvejer-Gaardmændene her paa Egnen (i det Mindste i udbortes Henseende) har turdet ansee mig for stort mere end en Husmand (eller allensals, da jeg dog holder 2 Heste, for en Boelsmand), da vel min Gaard er langt Mere værd end deres, men Indtægterne af samme og den Pragt og Overdaad, jeg som en Følge deraf stiller til Stue, paa ingen Maade kan sammenlignes med deres; og det er saaledes mærkeligt nok, at ligesom min Farfader, som min Familjes egentlige Stammefader, kun var en fattig Husmands Søn, saaledes vil ogsaa jeg, som hans Sønnesøn og Slægtens sidste Mand, komme til at ende som en Husmand.

er det min Formening, at naar Bondestanden eller de til dens Talsmænd sig uopfordret fremtrængende Patrioter efter alle hidtil modtagne Velgjerninger og alle hidtil oppebaarne Begunstigelser endnu (ligesom utilfredsstillelige Børn, der jo mere de føjes, des større Fordringer ogsaa gjøre) Nar for Nar vedblive at fordre, at saavel Regjering som alle andre Rigets Stænder immer skulle bringe dem nye og større Offre, da er det Tegn til, at den med al sin virkelig prisværdige Oplysning¹⁾ dog ikke besidder

¹⁾ Tilforn (nemlig endnu 1790) maatte man saaledes paalægge Præsterne aarlig at indberette til Herredsfogden, hvilke Bønder i Sognet der kunde læse Skrift, for at han deraf kunde udvælge Stævningmænd etc. Nogle Decennier senere (nemlig 1830) kunde de allerfleste saavel Mænd som Qvinder baade læse Skrift og skrive, i det Mindste til Rødtørstighed. Tilforn maatte hver Søndag fra Prædikestolen bekendtgjøres Solens Op- og Nedgang, Markeder og andre Almanak-Efterretninger. 1830 fandtes derimod vist ikke et Hus, hvor man ikke havde sin Almanak og ogsaa forstaa at læse den. Tilforn kjendte man slet ikke Aviser eller troede dog, at den Læsning kun var for de Store og ikke for den eenfoldige Bonde; 1830 holdt derimod mange Bønder selv deres Aviser i Forening med andre og vidste godt at orientere sig i Henseende til deri forekommende Lande og Stæder, og kun faa ere aldeles uvibende om deres politiske Indhold. Tilforn læste man ikke Andet end de Eventyr og Krøniker, hvormed de omløbende Biskekæmmere overbømmede Landet; 1830 forelæste derimod Skolebørnene om Vinteraftnerne deres Forældre og Tjenestefolk af virkelig nyttige Almuekrifter, som deels uddeles til Børnene i Præmier og deels udlaanes af Stole- og Sognebibliotheket. [Saaledes i Bessinge, Vigerslev og Haarslev Sogne, for hvilke B. S. i Aarene 1832—40 oprettede 3 Boglegater, hvert paa 600 Rdl., af hvilke Halvdelen skulde anvendes til „Flittigheds- og Sædelighedsbelønninger“ for Skolebørn, Halvdelen til Forøgelse af Sognebibliotheker, til hvilke han af sit eget Bibliothek lagde Grunden]. Tilforn vidste vist ingen Bonde hvad Cours var, men 1830 vidste de Allerfleste heel vel at gjøre Forstjel paa

den Grad af samme, som først fortjener Navn af den „fande Dphlysning“, thi ellers maatte den vide, at Statens Vel netop beroer paa, at de enkelte Stænder ere nøjsomme i deres Fordringer og ikke paa de Andres Bekostning fordre Mere end, hvad der er højest nødvendigt for at kunne „hjælpe sig selv“; thi at fordre en total Ophævelse af alle Stænder og en absolut Liighed mellem alle Menneſter vilde uden Tvivl være ligesaa urimeligt, som om det ene Slags Planter vilde fordre at være ligesaa skjøn, ligesaa vellugtende og ligesaa nyttig som de Andre, eller alle Træer, Fugle og Dyr med Hensyn til deres Slægtsforskjelligheder [vilde] gjøre en lignende Fordring. Og om man endogsaa med Magt og paa engang gjorde alle Forhold og al Formue lige, saa vilde det dog ikke vare længe, inden Rogle igjen vare fattige, og Andre vare rige, og de Første vilde da paa nye være nødsagede til at

Dvartals- og Børscours, paa Sølvværdi og Rødværdi, paa rede Sølv og Sedler og at indrette deres Handel derefter, som overhovedet den idelige Coursvejel og især den sidste Pengesforandring har gjort vore Bønder til store Hovedregnere. Tilførn havde man endelig den meest afgjorte Fordom imod alt Nytt og forkastede det i Almindelighed uden videre Undersøgelse. 1830 lyttede derimod Bonden gjerne til enhver nye Opdagelse i hans Haandtering, ja! gjorde endogsaa selv Forsøg dermed, men, det forstaaer sig, efter hans roesværdiske „Forsigtighed“ altid først i det Smaa, og helst naar han ikke blot havde hørt og læst det, men ogsaa „seet“ Udføreligheden og Nyttten deraf med sine egne Øjne, og hvad endelig nu den nyeste Tid (1846) er angaaende, da sætter Bonden ikke sjelden sin Datter i Institut for at lære Strædersyning, samt at „gjøre Puds“ og at dandse, hvilket sidste de især formeene at give Døttrene et hyperligt „frækt Bæsen“, ja! Rogle lade dem endogsaa tage Information paa Klaveer, og hvad Sønerne angaar, da aabner sig for dem den ene højere Skole, ja! endogsaa Højskole efter den anden.

træde i et Afhængigheds-Forhold til de Sidste, der efter faa Decen. vilde tilvejebringe den samme Ulighed, som den, der tilforn fandt Sted. Men det er forresten kun min Mening, og de, der ere klogere end jeg, have naturligtviis ogsaa en klogere Mening.

Rettelser.

- S. 61 L. 9 f. J. E. Boesen, læs: J. F. Boesen (nemlig den S. 59 nævnte Provst Jens Frederik Boesen, død 1839 som Præst i Bigerslev og Veblinge).
 S. 61 L. 13 rigtigt, læs: vigtigt.
 S. 62 L. 4. rigtigt, læs: vigtigt.
 S. 64 L. 5 Proprietærer, læs: Proprietærer.
 S. 68 L. 16 Laagerød, læs: Laagerød.
 S. 70 L. 16 Hammersløf, læs: Hemmersløf.
 S. 72 L. 17 Udsigt, læs: Udfigt.
 S. 73 L. 30 man kaldte, læs: som kaldtes.
 S. 77 L. 12 „efter Døden gaae igjen“, læs: efter Døden gaae igjen.
 S. 58 L. 5 S. 107, læs: S. 109; L. 8 S. 106, læs: S. 108.
 S. 58 L. 6 Tilspøjelse, læs: Tilspøjelse (Igl. Hønb. t. Hofm. Od. Amt, Thiele Dm. Fz., B. S. Rug. og Glv.).
 S. 87 L. 9 ogbygtes, læs: opbygtes.
 S. 88 L. 20 Sejerherrer, læs: Sejerherre.

J Uoverensstemmelse med Forfatterens Rettskrivning er af typografiske Hensyn trykt ej og øj for ei og øi (ligeledes staar adskillige Steder kv for qv).